

ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА

СПИСАНИЕ ЗА ОСНОВНИ УЧИТЕЛИ.

Редакторъ Антонъ Борлаковъ.

Д. С. Денковъ—Провѣдия.

Душата на учителя.*)

Мнозина, може би, ще помислятъ, че азъ ще говоря за онова, което съмъ забелязалъ при ревизиитѣ си и, като изнеса на показъ смѣшното и поприказвамъ за хубавото, да накарамъ едни да се червятъ, а други съ трепетъ да чакатъ, дали не ще се помене, макаръ и анонимно, нѣщо и за тѣхъ. Моето желание, обаче, е по-друго: да се поровя малко неофициално въ долния етажъ на душата като продуктъ на минали и сегашни условия, да посѣя, както казва Пенчо Славейковъ, на „корена рѣпа“, да изнеса намѣреното въ истинския му видъ и да дамъ не сухи познания, а материалъ за сжждения, самокритика. За това не ще говоря като нѣкой строгъ нѣмски педагогъ-учень, като изтъкна и регистрирамъ по отдѣлно тия или ония качества, следъ което да се опитамъ да докажа правотата си. Въ нѣкои случаи ще помена образно, въ други—ще вдигна само крайцеца на завесата, а нѣкъде мога да назова нѣщата съ истинскитѣ имъ имена, колкото и неприятно да бжде нѣкому. Ние повече ценимъ любоугодничеството, отколкото истината, прикритостта предъ откровеността, поради което се явяваме и съзнателна пречка на истинското си опознаване.

Нѣма да трѣгна като Диогена съ фенеръ въ ржка посрѣдъ бѣлъ день да диря между хората човѣци, т. е. нѣщо чуждо, непознато, а ще разгледамъ тая позната душа, като

*) Културно-педагогически етюдь, четень въ Провадийската околйиска педагогическа конференция м. г.

общечовѣшка, интеллигентска и въ частностъ учителска. Това ще направи така, защото въ *преходните* времена, каквито преживяваме сега, често пѣти на гърба на учителя се стоварватъ криви дърва — чужди грѣхове, и на главата му се учатъ да бръснатъ много чираци-общественици. Още повече, че ще трѣбва наново да се поставятъ на преценка много стари ценности . . .

Единъ „глупавъ“ историкъ, като искалъ да излѣзе по-уменъ отъ математицитѣ, казалъ: „не е истина, че правата линия е най-късото разстояние между две точки. Въ развитието си човѣчеството никога не върви по права линия. Това развитие върви спиралообразно напредъ и нагоре.“ Т. е., по нашия казанъ: то е стълба въ минарето на турска джамия. „Има заблуждения, кризи, падения, подеми, раждания и смъртъ, но прогресътъ е несъмненъ.“ Другъ пъкъ социологъ, като нѣмалъ друга работа, изсмукалъ изъ прѣститѣ си нѣкакъвъ законъ: развитието на народитѣ, обществата, човѣчеството изобщо става по законитѣ на физиката, химията и механиката, защото човѣкъ билъ природна вещь, само че съ наименование — общественно животно. Който не искалъ да знае тия закони, природата го научавала да го тачи, като му шляпвала единъ желѣзенъ шамаръ, или чувствително му опѣвала ушитѣ. Много исторически герои въ самозабравата си сж ставали жертва на такива уроци. Разбира се, че тѣхния процентъ у насъ е много голѣмъ. Въ такива случаи, изобщо, ние държимъ рекордъ.

Теоритически, дали тия двама умници иматъ право, не искамъ да влизамъ въ споръ, защото тѣ вече сж мъртавци, а съ мъртавци да имашъ работа нито е приятно, нито е почетено нѣщо. Поне за мене е така.

Казватъ, че интеллигенцията била солта въ живота, а други — че била факелъ, който освѣтява пътя, а учителътъ билъ окото, водача на народа. Но днесъ азъ не вѣрвамъ да е така, защото има другъ лостъ, който движи и направлява свѣта и чиято сила интеллигенцията, а особено учителството, нѣма. Не ми се иска да казвамъ името му отъ страхъ да не бѣда обвиненъ въ материализмъ. Рационалистичното схващане за устройството на живота, значението на чистия разумъ и категоричнитѣ Кантови императиви въ морала сж спомени отъ миналото. Тогава действително е можело да се говори за солта на живота и окото на народа. Но днесъ положението е по-друго. Все пакъ солта и окото иматъ значение. За това мнозина и сега съветватъ да се пази солта да не обезсолѣе и окото да не зажуи, но още по-много се опасаватъ, че тая солъ е прѣсолена и окото гледа на две. Така е направенъ свѣта: мжжъ и жена да нѣмагъ еднакво разбиране. Така е било винаги: едни сж доволни отъ „мира сего“ и мислятъ, че солта е прѣсолена, а други — че тя обезсолява. Прѣсолена е

за ония, на които разваля блаженството, рахатлъка, а безсолна е за ония, които ядат горчивия залькъ.

И откак човѣчеството помни добре, макаръ да нѣма нито единъ живъ свидетелъ, три пѣти е разваляно блаженството на господаритѣ въ свѣта.

Първиятъ пѣтъ е, когато Христосъ срѣна античнитѣ божества, култура и моралъ като провъзгласи единенъ Богъ — всеблагъ, който заповѣдва на човѣцитѣ да се обичатъ като братя, да не вършатъ онова, което не желаятъ да бжде направено тѣмъ, и махна древното робство. Той, макаръ да нѣмаше дипломъ за интелигентностъ отъ нѣкой университетъ въ София, Кембриджъ или Парижъ, хубаво посоли живота и освѣтли пѣтя на бждещитѣ поколѣния. За тая му дързостъ доволницитѣ отъ тогавашния порядъкъ, които гощаваха приятелитѣ си съ славееви езици или мухлясали вехтозаветни премждрости, му дадоха споредъ нѣкои свети отци 4, а споредъ други 5 гвоздеа и високъ кръстъ, за да гледа на широко отъ Голгота. Все пакъ той извърши своето: постепенно новата култура се наложи. Сенкевичъ чудно хубаво описва прелома на старото, неговото огъване и срутване и замѣняването му съ новото въ романа си „Камо грядеши.“ Много светци, обаче, бидоха записани въ календаря и много мъченици дадоха имената си на храмове.

Дойде нова култура, която маситѣ не можаха да асимилиратъ, и тя отъ христианска стана клерикална. Ново робство, още по-ужасно отъ старото, защото бѣ основано на върски догми, робство на тѣлото и духа. Индулгенции, обскурантизмъ, цензура, схоластика, инквизиция, кръстоносни походи, развратъ и разтление всрѣдъ аристокрацията — духовна и свѣтска — обгърна озвѣрената и оварварена Европа. Но нова соль — Галилей, Бруно, Колумбъ, Меланхтонъ, Лютеръ — падна въ очитѣ на блаженнитѣ, които Ренесансътъ помете, а 1789 г. погребѣ, макаръ и не напълно. Макаръ тия труженци да бѣха подложени на мъки и изтезания, все пакъ падна клерикалната култура подъ тѣхния ударъ и смъртъта, която тая култура носѣше въ себе си.

Биолозитѣ твърдятъ, че всѣки организъмъ още съ появяването си носи зародиша на своята смъртъ. Тоя биологиченъ законъ се отнася и до културата. Така сж се зародили и сж били погребани много култури: асировавилонска, персийска, индийска, египетска, майя и пр. Така ще си отидатъ и много такива, които бждещето ще ни донесе.

И ето заражда се трета култура — днешната, по-право вчерашната, защото днесъ ние сме въ безпѣтица. Не зная, дали ще ми повѣрвате, като казвамъ, че тя — вчерашната — си отива вече. Но и безъ моето твърдение и безъ вашето върване тя си отива. И си отива така бързо и шеметно, съ каквито срѣдства си служи: вмѣсто съ биволскитѣ кола на древ-

ността и колесниците на феодалите-рицари, тя отлелятва събързината на желъзницата, парахода, аероплана и, бихъ казалъ, съ тая на радиото. Защото „отъ тая култура въе ледината на смъртта. Слънце свѣти, а е тъмно; слънце грѣе, а не топли“, констатира и единъ отъ нашитѣ теософи — гнѣ Върговъ. Апотеозъ ѝ бѣше свѣтовната война: тя изрази напълно нейната сихия. Никого човѣшкия *егоизъмъ* не се е проявявалъ въ такъвъ широкъ размахъ, както презъ нея. Защото никого свѣта не е виждалъ такова *заслѣпяване*, толкова нагромадена *глупостъ*, човѣшки кости, сълзи, трауръ. А *израждането на духъ и тѣло* ще тегне съ вѣкове на грѣшния човѣшки родъ. Разсипваха се и се разсипватъ съ хилядилѣтия напластявани *културни* — духовни и материални — *богатства*. И това продължава! До кога? — Единъ Богъ знае.

И защо? . . . защо?

Въ свѣта „серсемитѣ“ били повече отъ хората, каза нѣкога си единъ пакостникъ — Хайне, който, подгоненъ, защото солѣше де трѣбва и де не трѣбва, парализиранъ отиде да мре въ чужда страна, макаръ нийде да нѣмаше своя. Той умрѣ, но мисълта му още живѣе и не знае, дали не ще живѣе докато свѣтъ свѣтува. Въ това време другъ сжщо така неспокоенъ духъ — Шилеръ, като искаше да се надсмѣе на глупавитѣ мждрувания на умни глави, които дирѣха разковничето на човѣшкия прогресъ нѣкъде далечъ отъ човѣка, имъ пѣхна подъ носа емфето: основата на тоя прогресъ е *стомаха*. Тая изненада ги накара да кихатъ, ала на свѣта не стана по-леко отъ тая кихавица. Защото и безъ това Негово Величество стомаха — не го разбирайте въ тѣсна смисълъ на думата — царуваше най-мощно. Неговъ пръвъ законъ въ живота бѣ *притежателството мѣстоимение* отъ първо лице: мое, наше. Естествена последица отъ това се яви острожбата уста на *егоизма*, който сграбчи въ обятията си здраво човѣшката душа. Знанието, провъзгласено отъ Баконъ за сила, стана безпомощна сила, а мѣродавенъ факторъ стана *парата*, т. е. *материалното*. Между скоби казано: това насъ ни чука всѣки день по главитѣ, които сж натѣпкани съ познания, но стомаситѣ ни сж празни. Макаръ че никой не се изпраца отъ майката природа на този грѣшенъ свѣтъ съ джобозе на голото си тѣло, все пакъ хората сж надхитрили тая майка природа, като сж си направили такива но ошити съ конци — кому по-голѣми, кому по-малки, а нѣкому и никакви. Най-голѣмитѣ сж се паднали на ония, които владѣятъ срѣдствата за производство. Тия срѣдства не сж онѣзи отъ старитѣ култури — робитѣ и крепостнитѣ, а по-нови: *машинитѣ, бездушнитѣ машини*. Днесъ *човѣкъ* става *робъ* на тия бездушни механизми, *автоматъ* при тѣхното движение. Отъ това безволие у него се убива всѣкакво чувство. Машината създава само материални блага. „За това днешната култура е преди всичко техническа кул-

тура“, констатира Фьорстеръ, като дири причинитѣ за днешния слабъ моралъ. Всичко въ нея е нагледно само да създава материални блага — „пълни стомахъ“, както би ги нарекалъ нѣкой нашъ ученъ философъ. Тя до толкова е алчна, та, както революцията изяда своитѣ творци, така и тя кара духовнитѣ си творци да мратъ отъ гладъ. Отъ статистиката, направена отъ единъ професоръ въ Хавардския университетъ за сждбата на 1000 изобретатели, излиза: 1 е направилъ крупно състояние, 3 — съ второстепенна заможностъ, която имъ е осигурена отъ компании, дружества или частни лица, които експлоатиралъ изобретениитѣ имъ, 2 продаватъ на добри условия патентитѣ си, 39 продаватъ на срѣдни условия патентитѣ си, 47 сж буквално ограбени и трѣбва да работятъ като служащи и работници, за да живѣятъ и прехранятъ семействата си, 106 сж опростасени и 802 умиратъ отъ гладъ.

Когато запитали Георгъ Брандеса — човѣкъ, който посветилъ живота си, за да възроди човѣчеството чрезъ изкуството — дали има общечовѣшка култура, той казалъ:

„Разбира се, сществува международна култура: геометрия, астрономия, химия, физика лингвистика и др. Обаче, що се касае до останалото, азъ силно се съмнявамъ, може ли да се смѣта сегашното човѣчество за културно. Азъ нѣмамъ вѣра, че съвременнитѣ политически нрави, нравитѣ на печата сж съвмѣстими съ това, което е прието да изразишъ съ една само дума — култура.

„Народитѣ все повече засилватъ ненавистъта си единъ къмъ други, партиитѣ и класитѣ все по-ожесточено се борятъ помежду си, африканскитѣ нрави на дивака дълбоко се загнозждватъ въ днешното общество, хуманността каточели е удавена въ кървавото море презъ войната.

И ние сега преживяваме епохата на напредналата цѣфтяща наука, на падащото изкуство и на всеобщия развратъ“.

Духовнитѣ прояви — изкуство, естетика, моралъ и пр. или просто казано, *човѣшкото въ човѣка* сж отпждени въ гори тилиейски. Защото жаждата за повече *удобства* въ живота, *конкуренцията* между отдѣлнитѣ лица и народи обръщатъ човѣкъ за човѣка на *вѣкъ*. Душата, *божественото у човѣка*, е пренижена, обезценена, обезличена. Нѣма вече висотата на полета отъ романтизма, натурализма, нито дълбочината на мисълта отъ позитивизма или натурофилософията. Изкуството не просвѣщава и не възпитава, както е било, напр., въ древна Елада. То е монополъ и служи за *удоволствие* на ония, които могатъ да го *купятъ съ пари*, а не да го *погълнатъ съ душа*, и такъвъ профанъ-купувачъ става духовенъ ръководителъ, факторъ въ прогреса. Нѣщо повече: изкуството, като продуктъ на болната днешна човѣшка душа, е болно: то е въ безплатица. Старото не може да се замѣни съ здраво ново изведъжъ, вследствие на което се явяватъ импресионизма. ек-

спреснионизма, футуризма, кубизма, дадаизма и др. *Чувствата се опъват до болезненост*, а въображението се извръта до неузнаваемост. Говори се за квадратни треви, квадратни луни, мукавени самоизмами, сламенни нерви; въ живописъта не се възпроизвежда и одухотворява природата, а се рисуват трижгълни цигулки, трижгълни ръце, хора отъ дъсчици. Угнетениятъ духъ протестира по единъ своеобразенъ, изключителенъ начинъ. И много духовито художникъ единъ подигралъ тия своеобразни замашки съ картината си „Хаосъ“. На вързано магаре той нацапалъ опашката съ всевъзможни бои и при движението на опашката си то рисувало на поставено платно гениалната картина на хаоса. Съ дребни поправки художника я поставилъ въ уредената изложба. Много ценители на новото се възхищавали отъ тая оригинална картина и много похвали се казали за гения на бждащето, докато се разкрила измамата съ сждебенъ протоколъ, съставенъ при рисуването, и развеселила доста много хорица, а други останали съ прехапани езици.

Пластиката, танцитѣ, вмѣсто класическата *грация* на движенията, се изражда въ разни *къмчения и кривения* на много близко допренитѣ тѣла. Шими-шими, венгерка, хупа-лупа и пр. блазнятъ и отвличатъ въображението на играчитѣ не къмъ духовна наслада, а къмъ извратено физическо удоволсевие и сласть, „възбуждение отъ танцова треска“, както го наричатъ въ тазгодишния си конгресъ учителитѣ по танцъ, при което се изражда понятието и чувството на любовта. Тя отъ „*гласъ на вълчността*“, както казваше поетътъ става *флиртъ*, прекарване приятно времето. Моралътъ, въ много отношения става незадължителенъ. Криворазбранитѣ Санинъ, Номо, Sapiens сж идеали. Повтарятъ се времената на моралния упадъкъ въ римско време и срѣднитѣ векове.

Нѣщо повече: освенъ упадъка въ морала по отношение индивидуалнитѣ чувства, явява се *упадъка въ социалния, гражданския животъ*. Измама, лъжа, кражба, демагогия и пр. и пр. сж обикновени факти. *Компастъ ни въ сензативния животъ е повреденъ*. Обикновени чувства не ни затрогватъ, ние дириимъ силни усещания: приключенията на Шерлокъ Холмсъ, Никъ Картеръ и др. Потайноститѣ на Монте Карло сж диренитѣ романи; купуваме вестници като „Криминалъ“, „Не искамъ да работишъ“ и тичаме да гледаме филми като: „Ла гарсонъ“, „Правото на първата брачна нощъ“, „Любовта на морето“ и др. Днешната епоха е *динамизирана* епоха. Живѣемъ буенъ чувственъ животъ, но не съ интелектуални или естетични чувства, а съ физически *грубо-животински чувства*. Това е естественъ резултатъ.

А животътъ шибя право въ лицата ни съ своитѣ противоречия и взема своята данъ. И самъ той става парадоксъ: неразумното е култъ, невѣроятното—фактъ; тоя, който не трѣбва доховно да убива, той върши убийство; който не твори обществени ценности, той яде; нѣма възпитание, а образование;

който трѣбва да се смѣе, да е жизнерадостенъ, да твори — безразлично физически или духовно — той плаче; животътъ е физическа смъртъ, а смъртъта — животъ, безъ да има духовно възкресение. Боготвори се престѣпника, за да се оправдае престѣплението. Жената, майката на човѣка, не се счита човѣкъ, а е унижена, охулена. За това не е чудно, дето преди днешната безпѣтица велики поети, като предвестници, теоритизираха егоизма, мировата скръбъ, свръхчовѣка. Парадоксътъ продължава. И днесъ мира между народитѣ се крепи на щиковецѣ, както и по-рано, — бѣ констатиралъ френскиятъ историкъ Сеньобюсъ. Човѣшката душа *страда отъ психоза* и то прогресивна. За това тя се явява въ два лика: параденъ и дълниченъ. Парадниятъ е *парфюмиранъ хуманизъмъ, милосърдие, добродѣтель*: той е 14-тѣхъ Уилсонови точки за миръ, въ които нѣма контрибуции, а има самоопредѣляне на народитѣ; той е Общество на народитѣ, Женевски протоколъ за малцинствата и обезоръжението. А *дълничниятъ е човѣкоядство*: той е репарации, реституции, комисии; той е кжсане части отъ живитѣ тѣла на победенитѣ; той е общество на победителитѣ, които съ ножъ въ уста все пакъ се стараятъ единъ другъ да се надхитрятъ съ въоръжение и тѣпкане правата на човѣка и гражданина. И пакъ *крещимъ*, че носимъ истината въ главитѣ си, морала въ сърдцето си, справедливостта въ душата си. За това въ социалния животъ думата демокрация е фикция, общественостъ — измама, народно благо — прикритие на личния интересъ, а комунизмътъ — диктатура. Нуженъ е новъ Молиеръ да осмѣе тая нова тартюфщина, новъ Свифтъ, за да иронизира човѣчеството, като постави коня, по-уменъ и нормаленъ отъ човѣка. Но тука е трагичното.

Човѣкътъ — *подобие на божие* — е обвързанъ съ хиляди *уловности*, създадени отъ самия него, съ отживѣли времето си традиции или оформени закони на организираната държавна властъ. *Звѣрътъ* е пуснатъ на свобода. И тая вакханалия ние не можемъ да доловимъ, защото сме нейни участници, както не съзираме движението на земята, на която обитаваме, около слънцето. Съ това днешната култура нанася ударъ на себе си. И правъ е оня нѣмецъ — Шпенглеръ — който настойчиво твърди, че днешната европейска култура е вече въ своя заливъ, че тя неминуемо си отива. Не сме ние, които можемъ да спремъ фаталното. Само че солъта, доколкуто я има, не трѣбва да обезсолява. Дали следъ това ще дойде културата на жълтата раса или тая на славянското племе, е въпросъ, който не ще закѣснѣе да се разреши. За историята вѣковецѣ сж моменти, а нашиятъ животъ — мигъ въ тоя моментъ.

Да! Това е общия фонъ, върху който се изгражда *качествеността на човѣшката душа*. Тя се явява и като първопричина и като следствие. За това „царъ — стомахъ“, „царъ — гладъ“ както го нарича Леонидъ Андреевъ, заповѣдва: да се изгони

всѣкаква *сърдечна топлина, нежност, искреност, откровеност, хуманност* и пр. отъ душата човѣшка, а да се отворятъ широко вратитѣ на *егоизма, подлостта, лукавството, коварството, лицемерието, страститѣ, самоизмамата* даже. И тая запоевъдъ се чете на всички земни езици. Така е писано и въ книгата на битието.

Това е за голѣмото, за океана. А за насъ, малкитѣ, победенитѣ, които сме се сврѣли въ това кръстовище на Изтокъ и Западъ и въ чиято наследствена кръвъ тече кръвта на десетки европейски и азиатски народи?—Право бележи Алеко въ „Бай Ганю,“ че сме хвърлили турския ямурлукъ, а сме наметнали, забележете само *наметнали*, белгийска мантия. Но отдолу пакъ ни оставатъ путуритѣ, пояса, джилетката връзъ поясъ и палто. По-картинно едва ли нѣкой би могълъ да изобрази новата *колективна българска психика*. И по-нататкъ той запълня тая българска душа, като чиния на показъ, съ всички ония *отрицателни* качества на българина у дома си, въ Европа, като личностъ и общественикъ,—качества, които ви сж добре познати, за да нѣма нужда да ги изброявамъ. А ние, когато трѣбва да плачемъ—ние се гордѣмъ и смѣмъ! Такива сме въ най-трагичнитѣ моменти. Ние се смѣмъ отъ *злорадство*; надсмиваме се даже и надъ себе си, като недостатъка считаме за предимство. Това е нашето самочувствие.

Закрачихме ние по широкия друмъ на европейската цивилизация, но краката ни се оказаха неподготвени за тоя пѣтъ и се израниха. И то да сж само краката, не би било толкова зле, но лошото е, че се *израниха душиитѣ*. Правъ е единъ италиански политикъ, който казва, че културата погубва слабокултурнитѣ народи, които въ стремежа си да достигнатъ бабовцитѣ си, не могатъ да усвоятъ съдържанието ѝ, а само се приближаватъ до формата ѝ, до шлифовката ѝ. При това напластяване не се напластяватъ културнитѣ традиции на западъ, а повърхностно се възприема новото и още по-бързо се изоставя то съ вътрешността на капризнитѣ деца. Това е фактъ неуспоримъ въ цѣлия ни животъ. Въ педагогиката, напр., още не усвоили хербартианизма, идватъ експериментализма, дидактичното художество, трудовото училище и учение, а утре — кой знае, що ще е модното.

Азъ изобщо не вѣрвамъ на политици и дипломати, защото не единъ пѣтъ тѣ сж поливали главитѣ на човѣчеството съ врѣла вода да му пощаватъ коситѣ (за насъ и дума да не става), но тоя южнякъ — италианецътъ — има право. Изглежда, че той е претеглилъ нѣщо въ такава смисълъ, та като политикъ е казалъ една умна приказка. У насъ всѣки день животътъ потвърждава тая истина. Примѣритѣ сж предъ очитѣ ни: почти всѣка управлявала партия си отива, като нейнитѣ водачи завличатъ съ себе си по нѣкой дебелъ томъ отъ анкети на престѣпнитѣ имъ дѣла, па

даже и присъжди. Всъки денъ пресата, жълтата и партийна преса, която се счита изразъ на общественото мнение, хвърля обвинения противъ личноститѣ на най-почтенитѣ хора, или величае дѣлата на престѣпници. Всъки денъ ние виждаме убийства, грабежи, бюрократизъмъ, адвокатщина, нашенски парламентаризъмъ. Едно само не съзираме — зиналия гробъ на нацията ни. Ние спяме и не се вижда, кой ще ни събуди.

Азъ се съмнявамъ, дали изобщо българинътъ е живѣлъ нѣкога *свободенъ* политически и духовенъ животъ. Може би, патриотари, патентовани патриотари, ще дигнатъ вой срещу такава скептическа мисль, но все пакъ това е фактъ. Следъ феодалното потисничество на срѣднитѣ вѣкове идва турското и фанариотското робство. Като че ли само единъ пътъ българския гений е проблѣсналъ — това е *богомилството*. Професоръ Веселовски и други чужденци съзиратъ въ него предтеча на реформацията и освободителното движение на Западъ, изразено чрезъ албигойцитѣ, а ние и сега се *отричаме* отъ него и го клеймимъ недостойно, защото не го познаваме. Ще дойде денъ, обаче, когато иднитѣ поколения ще му отдадатъ заслужената оценка.

Въ тия културни и политически условия, заедно съ географскитѣ такива, и новитѣ економически сж влияли върху българската душа. За това българина *живее затворенъ личенъ*, най-много семеенъ животъ, поради което обществеността е *затжлена*. Като целъ въ живота му се явяватъ *имуущественитѣ придобивки*, поради което той не подбира срѣдствата за постигането ѝ. Живѣлъ въ робство, той счита, че *всяка властъ е чужда нему, обществениятъ имотъ не трѣбва да се пази*, а да се ограбва или поврежда, за да се напакостни на тая чужда властъ, поради което нѣма *правилни понятия за държавна организация, граждански дългъ и отговорностъ*. Вън-кашно той се покорява на господаря — не робство, а *рабство* — безразлично кой е и отъ де иде той. И тия свои две душевни качества той неволно е изразилъ въ езикови форми, като е оеднаквилъ терминитѣ имъ съ дветѣ наименования на твореца на вселената: *отъ Богъ той образува богатство, отъ Господъ — господарь*. Въ никой другъ славянски езикъ сходството не е тъй поразително, както въ българския. И това не е случайно: Богъ — богатство, Господъ — господарь. Това констатирамъ, за да се разбере, кои сж основнитѣ импулси въ душата на българина, и да могатъ се обясни много факти изъ нашия културенъ, политически и общественъ животъ, каквито сж *корупцията, покварата, престѣпността, спекулата, скъпо-тията въ чисто българския имъ масшабъ*. Да не бжде тогава чудно, защо интелигенцията — предимно политическата, опартизанената — рожба на тоя народъ — кади таманъ на тоя народъ, кади таманъ на тия кумири. А другата — културтрегерската — е безсилна да се бори съ злото, защото тя се оценява, следъ като

готвача на нѣкого бжде награденъ съ медаль за вкусно наготвеното ядене. Тя *мре въ* Лаго ди Комо, Ница, *пѣе* или *рисува* въ Прага, Берлинъ, Мюнхенъ, Римъ, или пъкъ чака да се изпродадатъ нескончаемитѣ номера на „Цвѣтна библиотека“, та дано нѣкой по погрѣшка купи съ пожълтѣли корици отъ дълго стоене по книжарскитѣ витрини тѣхна творба. Третата, отъ по-долния рангъ, която изгражда устонѣ на държавата доле, въ низинитѣ, мре отъ гладъ, *огрубява духовно* и вика за 13 та заплата или щатъ. Пролетаризирана материално, тая интелигенция става пролетарска и духовно. Тука ще спра, защото щрихитѣ ставатъ черни: тѣ сж мизерия материална и духовна, отчаяние, бунтъ и . . . като следствие — затваряне страницитѣ на историята за политическото ни съществуване. Защото Толстой, който не се занимаваше съ политика, съ пророчески слова каза: *„На Балканитѣ ще преусиѣ оня народъ, който ще превзмогне културно другитѣ.“*

За разрешението на тоя въпросъ нека си блъскатъ главата ония учени и държавници, които, вмѣсто съ работа, могатъ да си чешатъ езицитѣ въ разни академически издания или парламентарни речи. Полша въ предвечерието на подѣлбата ѝ преживяваше подобенъ кризисъ. Но . . . нито азъ, нито вие имаме патенти за нови открития.

Такава е душата на човѣка, която отъ Фаустовска — *диреща истината* — се превръща вече въ Хамлетовска — *живуща въ смутъ и съмнение*, и отива въ ново положение — *немощъ, безвърие, безнадеждностъ*. Такава е душата на българския интелигентъ. Очаква се раждането на новия день, новата култура, новата душа . . .

Спомнямъ си думитѣ на единъ швейцарецъ — нашъ учителъ на младини — добъръ приятелъ на българитѣ, който единъ пътъ каза: *„Българскиятъ учителъ много прилича на швейцарския — той е общественикъ, идеалистъ.“* Това той го каза, не както българинъ би го казалъ, отъ любоугодничество или защото яде нашъ — български хлѣбъ, а защото по възпитание и култура е свикналъ да изразява онова, което сърцето чувствава и умътъ намира.

И действително, още въ време на робството, когато даскальтъ-псалтъ е пѣлъ черковнитѣ тропари и ирмоси, не е билъ доволенъ отъ владиката — фанариотъ, а *е мислилъ за българска черква* и владичи, поради което *безъ страхъ* е изпѣвалъ нѣкоя пѣсенчица подигравателна или сатирична на гърка — владика. Разбира се, това не е оставало безнаказано, и даскальтъ е трѣбвало да спи въ митрополитския курникъ, за да проумѣе що значи „да би мирно седѣло, не би чудо видѣло.“ И тая църква на свобода, макаръ схизматична, се изкупи съ цената на много жертви. *Зеръ всѣка идея има своята Голгота*. Отпосле, или по-право едновременно съ това, когато той — килийниятъ даскалъ — е шиелъ дебелията аба и каралъ „даскалчетата“ да

учатъ на панакида, псалтиря и наустицата и премждроститѣ Божии, не е изпушчалъ случая да ги научи на бунтовнитѣ пль-сли: „Стани юнакъ балкански,“ „Кжде си върна ти любовъ на-родна“ или „Покрай Дунавъ ходятъ мамо,“ съ което е поста-вялъ искрата за утрешната революция и свобода въ девствена-та тогава народна душа. И когато зората на тая свобода из-грѣ, той — даскалътъ — се постара да даде на държавата си та-вава конституция, каквато неговото разпалено въображение на безкористенъ борець рисуваше. За това при борбата меж-ду консерватори и либерали въ Учредителното Търновско На-родно събрание, учителътъ, заедно съ хжшоветъ, застана въ лѣ-вицата и противъ чадата на бившитѣ чорбаджии, на които не искаше „нито меда, нито жилото“. Носители на борческа енергия, човѣшки идеали и свобода, даскалитѣ ставатъ и първи чиновни-ци на новата държава, поради което професията се разреда-ва и запада идейно, тъй като дошлитѣ нови нѣматъ нито кул-турата, нито школовката на старитѣ. Наскоро изниква пакъ ново борческо поколение съ народнически идеали — плодъ отъ руското народническо движение.

Тогава се основава и Б. У. С., който си поставя като първична целъ преди всичко *просвѣтата на народнитѣ маси* и издигане училището на подобающа висота. Една широка вълна на ентузиазъмъ за *творчество* се разлива изъ цѣлата страна. Ентузиазмътъ, въодишевлението отъ една идея възбуж-датъ духа и го правятъ *способенъ за геройство*. Въ най-новото време геройството е нѣщо непознато, счита се за глупостъ, но историята на културата се твори съ геройство, безразлично дали то се проявява отъ единични лица или отъ маса хора. Геройството е себеотрицание, самопожертвование предъ ол-тара на идеала; то е прогресъ и то трѣбва да бжде култъ. И *народничеството*, оформено съ горната целъ на съюза, до-бива една болезнена форма. Започватъ се даскалски скитания съ специфичната даскалска походка по села, за да се дадатъ театра, вечеринки; основаватъ се вечерни и недѣлни училища, читалища, кооперации. Народниятъ духъ се буди и окрилява. Отъ друга страна се повежда борба за опазване съюза, го-нение, жертви, въ която наддѣлява чиличената воля на идеа-листа и съюза — *сърдечната нишка на учителитѣ* отъ 4-тѣ краи-ща на нашата малка-педя земя — държава закрепва, за да се разрасте отпосле до степенъта на факторъ въ културния ни животъ. Даскалътъ, „народниятъ ни даскалъ“, макаръ и съ скж-сани гащи „колкото петолевка, но нали сж тамъ, дето не трѣбва,“ како казва Елинъ-Пелинъ, върши своето дѣло съ *упоритостъ и постоянство*.

Учителството се *възвисява идейно*. Ученическитѣ кржжоци, които съ неопитностъ, но съ младежко увлѣчение, сж дали на бждащия учителъ школовка на *самообразованието, устойчивостъ на характера и импулъ на волята*, се следватъ отъ учителски

конференции, събрания, срещи, спорове и разисквания. Това обмъняне на мисли става насъща *духовна храна*. Процъвтява и педагогическата ни книжнина. Самообразованието става дългъ, естествена нужда. За невежество се считаше, ако нѣкой учителъ не е челъ нѣкоя статия отъ педагогическитѣ ни списания. Като естественъ резултатъ на тоя идеализъмъ се явява учителския маршъ: „Далечъ отъ насъ богатство, награди и хвалби, далечъ отъ наш'то братство безчестнитѣ борби. Който е ленивъ, да бѣга далечъ отъ наш'тѣ редове“ и пр. Ала условията на живота се мѣнятъ. Той съ своитѣ удари — мизерия, безправие и несигурност — докарва отрезвяване отъ тая народническа треска и се явява нужда, професията по-очебийно да се занимае съ себе си. Повдига се въпроса за преоценка на поставената целъ. Орелътъ, символътъ на полета, на висотата, колкото високо и да лети, все пакъ се принуждава да слѣзе на земята, калната земя, да дири храна за своя организъмъ. Такава е природата. Въ развиващата се по пѣтя на западната култура България и настѣпилата вече диференцияция на класи и общественъ трудъ, остро изпъква въпросътъ за материалното и служебно положение на учителя. И поставената целъ на съюза се ревизира, като се чъртаятъ и нови методи и срѣдства за постигането ѝ. Съ уяснението на тия въпроси се очѣрта и характера на съюза, като една модерна синдикална организация, която мѣри да разреши професионалнитѣ въпроси съ професионална борба на почвата на настоящето. Съ своитѣ очѣртания, разбирания и дейностъ той стана образецътъ и стълбътъ, около който се зародиха останалитѣ професионални съюзи. Задачата, обаче, до тукъ не се завършва, нейното окончателно разрешение ще се постига въ близкото бъдеще. И въ душата на учителя се наслоняваше новъ стимулъ за борба — *професионалната защита*. Разрешението на горния въпросъ по тоя начинъ, обаче, раздѣли учителството — за жалостъ — на два враждуващи братски лагера, чиито взаимна борба погълна доста много сили и време.

Животътъ — духовенъ — съ всичкитѣ свои недостатѣци и добри страни кипѣше, а учителската *воля* и *самочувствие* се каляваха. Нито гладнитѣ месеци, нито „учителскиятъ кадрилъ“, нито „чумата по Израила“, уволненията и арестувания на делегати и съюзни водачи презъ днитѣ на политическа и обществена реакция, сломяваха колективния характеръ. На падналитѣ се подаваше ржка, на оцетенитѣ — материална помощъ. Мнозина стари учители съ топлота и приятностъ си спомнятъ тия дни, дни на изпитания, но дни и на *изпълненъ дългъ*. Много пѣти учителътъ е билъ предметъ, върху който партизани съ своитѣ издевателства и преследвания сж си правили удоволствието — сатанинско удоволствие — да минаватъ за патриоти и отечествоспасители при ефтина, битпазарска слава.

Но въ историята е записано, че *духътъ не се побеждава*.

Всѣко насилие е временно и се срутва въ праха на миналото, разбито отъ собственитѣ си престѣпления. Единъ примѣръ само: бившата монархическа, феодална Европа днесъ е вече републиканска. Защото свѣтлината и въ тъмното свѣти. Стара легенда казва, че Ормуздъ побеждава Аримана. Бъдещето е на професионалнитѣ организации, които ще донесатъ повече обществена справедливостъ и економическо равенство. Поне при днешната култура.

Казахъ: културата погубва слабокултурнитѣ народи. Ние сме живъ примѣръ за това. Дветѣ войни и последвалитѣ ги катастрофи сѣ неотвратимо послѣствие на нашата *некадърностъ, тѣлота*. Много самоязмами не сѣ полезни. Защото *намъ липсва интуиция, прозрение въ бъдещето, разумъ, творчество*. А покварената болна наша душа не може да даде това, защото ние сме изгубили усета да ценимъ най-висшето благо — човѣшкия животъ. На петъ милионна България за 1924 година по официална статистика се падатъ: умишлени убийства 698, случайни 428, ранени умишлено — 301, случайно 198, самоубийства чрезъ обесване — 113, съ отрова — 36, съ орѣжие и други — 117, опити за самоубийства — 21, намѣрени сѣ били мъртви 197, удавени 213, пропаднали безследно 9, изнасилвания — 10, подхвърлени новородени деца 71.

При днешната техническа култура не е толкова голѣма загубата отъ стопанското разстройство и економическо разорение, защото възобновяването може да станѣ много бързо, колкото донасятъ моралнитѣ недѣзи и осакатяването на духа. Защото *моралътъ* — въ широкъ смисълъ на думата — *сѣ пари не се купува, а духътъ кръвки не носи*.

Покрай болната общечовѣшка душа, ние носимъ бацили на специфично наши болести. Последнитѣ събития, на които сме свидетели, сѣ излишно даже доказателство: *демагогия*, което е кражба на души, *тирания*, *вулгарни и политически убийства*, разбойничества, конспирации, *миризма на човѣшка кръвъ и стравъ*. А Темида, неофициалната, а вложената въ душата на човѣка — неговата съвестъ, действително е слѣпа. Още по-пагубното е, че това разтление засегна солта, факела, окото. Защото тѣ изпаднаха въ апатия, отчаяние, безнадежностъ. Теоритизира се вече *идеята за безолезността*, за *бесилието*, за скръстенитѣ рѣце. Или точно обратното — на терора, убийството, разрушението. Кайноститѣ иматъ нѣщо общо. И това до кога и до кѣде? Необходимъ е властенъ духъ на Месия, който да отърси най-напредъ специфичнитѣ наши болести и после другъ, общечовѣшки, който да роди новата, утрешната култура. Предвестници за нова култура има. Физичната философия на Айнщайна съ изводитѣ си за материята и силата на атома ще създаде новъ тласкъ въ науката, ще промѣни и срѣдствата за производство. И действително: ако съ освободената енергия на единъ атомъ каменни

вжглища може да се получи сила, съ която тренъ отъ 40 то-варни вагона може да обиколи $4\frac{1}{4}$ пжти земята, ако атомитъ могатъ да се трансформиратъ отъ единъ елементъ въ другъ—това ще обърне днешната култура надолу съ главата. Необ-зорима е широтата на човѣшката мисль, макаръ човѣкъ въ природата си да е такова дребно същество.

Но обновата у насъ? Не вѣрвамъ тя да дойде отъ днеш-ната ни интелигенция. Тая *интелигенция е дребнава, егоистич-на, капризна, даже ограничена*. Право има Елинъ-Пелинъ, като казва, че ако България роди нѣкога гений, това ще бжде ге-ниятъ на завистъта...

Мисльта ни днесъ, каточе е *гальванизирана*, а *волята* — *парализирана*. Всички ония наши институти, които сж извикани да служатъ на новото, на обновата, се намиратъ въ разтле-ние, упадъкъ. *Семейството се руши, училището боледува, об-ществото гние*, а държавната организирана власть нѣма ду-ховни сили и страда отъ покварата на обществото. Младежъ-та, надеждата на бждещето, не се явява носителъ на нѣщо идейно, общечовѣшко. Като *чувствена по природа*, тя съ увлѣ-чение се предава на физически приятното. Училището — отъ първоначалното до университета — дето се даватъ познания и формиратъ характери, е безсилно да изпълни задачитъ си. То се огъва отъ болеститъ на днешната култура и безпжтица. Правъ е единъ добъръ учителъ, който призна, че по-рано е работилъ съ пълно съзнание за онова, що има да върши, а днесъ е разколебанъ въ себе си. Особено следъ войната.

„Не рѣдко ще чуешъ хора, близкостоящи до училището, още по-често отъ хора, които стоятъ далечъ отъ него, че нашето ученичество е трѣгнало по кривъ пжтъ: то е станало вѣтрено, предало се е твърде много на удоволствия и развлѣ-чения, отдава голѣмо значение на външността си; прѣката си работа обаче е занемарило, работи малко и повърхностно въ училището и заради това не изнася отъ училището нито ония знания, които трѣбва да бждатъ трайно достояние на единъ младежъ съ сръдно образование, нито пъкъ придобива ония качества и привички, които правятъ нравствена лич-ностъ и добрия гражданинъ“, констатира официалната власть — главнитъ инспектори при Министерството на народното про-свѣщение (Учил. прегледъ, год. XXII, кн. 10, стр. 448 и 449). И макаръ, че бързатъ да добавятъ: „Въ известно отношение тия хора *иматъ право и сж направили върни наблюдения*, но, из-цѣло взето, този мраченъ възгледъ за нашата учаща се мла-дежъ и за работата ѝ не е напълно вѣренъ,“ все пакъ фактътъ си остава на лице. Бързото отмѣтане е лесно обяснимо, като се има предъ видъ, че това сж висши чиновници. И когато излѣзе отъ училището, *нашата млада интелигенция не е под-готвена достатъчно, не е привързана и предана на професията си, маникира въ службата си, тежко понася канцеларския ре-*

жимъ, не е услужлива къмъ гражданитѣ, не се усървственствува и т. н.“—признава другъ нашъ педагогъ—Ванковъ — въ „Учителска мисль“, год. II, стр. 61. Общо казаното за интелигенцията се отнася и за учителството. Нѣщо повече: констатацията за него е по-черна въ много случаи. Д-ръ Бѣлѣдовъ, като пише „Бележки отъ тазгодишния държавенъ изпитъ за първоначални учители въ Бургазъ“ („Съзнание“, год. XXVII, бр. 25) казва: „*Несигурността въ теоретическата подготовка пролича най-силно при писмения изпитъ; правеше ги слаби за практическия изпитъ и несигурни въ защитата си при конференцията. Мнозинството сж писали баналности. Кандидатитѣ нѣмаха научни факти и не сж се грижили да ги търсятъ. изглежда, че сж се държали далечъ отъ нашата педагогическа литература и сж били чужди за разглежданитѣ въ нашитѣ педагогически списания въпроси отъ научно-педагогиченъ характеръ.*“ „Следствието отъ това бѣ ограничено схващане на принципалнитѣ и научни въпроси, което пролича и при практическия изпитъ, когато кандидатитѣ намѣсто сами да си стѣкмятъ практическата работа, помагани отъ това, което знаятъ отъ дидактиката, методиката и др., тѣ търсеха чужда помощ или пъкъ гледаха да намерятъ готова разработена лекцията въ нѣкои отъ методичнитѣ проби. Той—кандидатътъ—работи като грамофонъ, бездушно, не държи смѣтка за съзнанието на ученицитѣ му“ и пр. „И нашето учителство, нека си признаемъ, върви по пѣтя на най-малката съпротива. Теоритичнитѣ въпроси слабо го интересуватъ. То търси педагогични хапчета, т. е. методични проби.“ Повече не ще цитирамъ, защото достатъчно много сж констатирвали горното стари, дългогодишни учители, въ разговоритѣ си съ млади, нови учители. Учителството, въпреки традициитѣ си за борба, идейностъ, общественостъ и колегиалностъ, днесъ носи напълно печата на болното време, на безсилието, физическото удоволствие, на обезличаването. То даже пренебрегва и собствената си съдба — не влиза въ професионалната си организация и не се бори за по-сносно материално, морално и служебно положение. Маркаръ че то е сольта, окото, самото то е изгубило компаса за своя собственъ животъ, за живота на едноплеменнитѣ си и тоя на човѣчеството.

И сега ние, особено младото поколѣние, пѣтуваме въ влака на живота безъ билетъ, безъ да знаемъ стойността на това си пѣтуване, де сме се качили и де ще слѣземъ.

По отношение на учил. работа учителитѣ по своята точностъ, добросъвестностъ и изпълнителностъ могатъ да бждатъ раздѣлени на 3 типа: 1) учителъ, който и въ дома и въ училището мисли за служебния си, по право човѣшки, дългъ; 2) учителъ, който мисли за работата си само въ училището и 3) такъвъ, който нито въ дома си, нито въ училище мисли за нея. Казвамъ човѣшки дългъ, защото да се създава и

оформява душа — това е най-висшия дългъ. Разбира се, въ различни времена съотношението между тия три типа се е мѣнявало, и когато дойде да се опредѣля общата физиономия на професията, гледа се преобладаващиятъ типъ. Безъ да именувамъ, кой типъ преобладава сега, личи отъ по-първата ми констатация, а и всѣки отъ васъ посочва това въ ума си. Фактътъ е безотраденъ. А още по-лошото е, че съзнателно не се стремимъ чрезъ самоусъвършенствуването си да го премахнемъ. А учителъ, който не се грижи за самоусъвършенствуването си, върши *двойно убийство*: надъ себе си и децата. Ако би имало една статистика за убититѣ таланти и гении отъ недобри учители, много ясно би се видѣла загубата отъ тѣхната работа. И азъ не мога да си представя бждещата култура безъ справедливостъ: както се наказва по законитѣ физическия убиецъ, така да се наказва и убиецътъ на духа, безразлично, дали е той учителъ или управникъ.

Казватъ, че на вратитѣ на древно гръцки храмъ — мѣсто дето обитава божеството — било написано: „Познай себе си“, и че Сократъ, следъ като прочелъ тоя надписъ, е можалъ да стане общественикъ, философъ, обновителъ. И тъкмо, защото хората не искаха да познаятъ себе си, го заставиха той да ги познае, като изпие чаша съ отрова. И той отнесе своя дълъ. Защото да познаешъ себе си — това е да разчоплишъ душата си, да намѣришъ и признаешъ своитѣ добри и лоши качества отъ гледището на чистата, идеалната душа безъ всѣкакви условности. Да познаешъ себе си — това е все едно да извикашъ на животъ човѣка у себе си, да намѣришъ сили да го издигнешъ, да направишъ мирна социална революция и да установишъ единъ по-вишъ общественъ порядъкъ. Да познаешъ себе си, е все едно да опознаешъ близкитѣ си, себе-подобнитѣ. Това е пѣтя къмъ божеството, къмъ съвършенството. А горчива е чашата къмъ него.

Вѣкове сж се изминали: отъ тоя надписъ и следа не е останала, ала мъдростъта, която крие у себе си, и сега е още жива. *Жива, но не активна*. Защото ние, човѣчеството, особено интелигенцията, учителството, не сме познали себе си. Нѣщо по-лошо: ние или не сме искали, или не сме имали възможность да сторимъ това. Защото съзнателно ние *стемъ заблуда, поставяме си фалшиви кумири*, за да си мислимъ, че живѣемъ въ щастие и честъ. Защото истината ни боде, лъскателството желаемъ, а егоизмътъ, самоизмамата си величаемъ. Защото не духовното, а физическото е целъ. И това до кога?...

Зора се сипва, но още е тъмно. Отъ Изтокъ звездитѣ — Ганди, Тагоръ — изгрѣватъ. Дано и слънцето изгрѣе.

Азъ впрвамъ въ прогреса. Не догматично, но разумно. Историята е доказателство. Отъ примитивната култура и човѣшка душа и модерната, сегашната, има планина разлика. Такава разлика ще има и между днешната и бждещата. Може би,

българското племе да загине. Не малко племена сж записани въ нѣкоя страница на учебника, безъ да се поменава по-после името имъ. Може би, Европа да стане действително страна на залѣзващото слънце, каквото означава името ѝ, днешната култура да остане черна страница въ историята; но чевѣчеството, прогресътъ, стремежътъ къмъ съвършенство ще си остане. Защото съвършенството е безкрайно. Порасли ли сме, за да се сродимъ съ тая мисль? Имаме ли сили да ѝ служимъ? Готови ли сме да носимъ своя кръстъ? Съзнаваме ли положението си на око, на свободни човѣци и граждани на племето си, за да отвърнемъ мрачната сждба на страната си? Какво собствено наследство оставяме ние, творцитѣ на духъ, воля, на бждещето поколѣние и чувствуваме ли отговорността, която носимъ?

Азъ вѣрвамъ въ бждещето на племето ни. Вѣкове то се е огъвало подъ чужди политически и духовенъ яремъ и пакъ не е изгубило националността си; огъва се и сега подъ тежестта на економически гнетъ и морални неджзи, но вѣрвамъ, че, въпреки душевнитѣ си дефекти, то пакъ ще излѣзе по-калѣно, защото има здравъ националенъ инстинктъ.

Вѣрвамъ и въ моралната мощъ на учителството: то ще намѣри достатъчно сили въ себе си, за да излѣзе отъ тая безпжтица и упадъкъ, защото оснвна негова душевна качественость е: идеализмъ, общественость, борба. Неговата воля е калявана, дѣлата му сж на лице. Дано по-скоро възвисимъ душата си и вложимъ своя дѣлъ за изграждане утрешния човѣкъ, новата култура и своята сждба.

Ат. Чашмеджиевъ — Пловдивъ.

Рисуването като възпитателенъ предметъ.

„Обстоятелството, че рисуването се признава отъ мнозина за единъ отъ елементитѣ на възпитанието, е признакъ, че вече започва да се уяснява единъ по-рационаленъ възгледъ за умствената култура“. Цитираната мисль на Спенсера, виденъ и познатъ авторитетъ, сама по себе си ни служи за едно сериозно доказателство за голѣмото образователно и възпитателно значение на рисуването.

Преци да говоримъ за значението на рисуването, като учебенъ предметъ, предстои ни да разрешимъ единъ важенъ въпросъ — за отношението на рисуването къмъ искусството. Отъ разрешението на този основенъ въпросъ ще зависи не

само общия за задачата и целите на предмета, но във връзка с това и самият метод на преподаване.

От миналото знаем, че дълго време рисуването се е считало като приятно изкуство. На много места срещахме следната мисъл: „вобще тръбва да забележим, че часовете по рисуване тръбва да имат характер на забава и отдиш“. Дълго време този учебен предмет се намирал в положение на приятен отдиш. Въ 1832 год. вече четем: „снизходително признание, че рисуването е малко или много полезно за всички състояния и съсловия, защото то подпомага развитието на понятието за изящното, развива вкуса и усъвършенствава изкуството. От това следва, че на обучението по рисуване тръбва да се обръща повече внимание“. Ние виждаме една голяма крачка напред. „Думата „приятно“ е вече замѣнена съ „полезно“, но самата аргументация за защитата на рисуването все още звучи неуверено. Едва въ осемдесетата година съ въвеждането на рисуването въ реалните училища, като задължителен предмет, то добива здраво място въ реда на учебните предмети.

Въ лицето на видни педагози, като Коменски, Джон Локъ, Русо, Песталоци, Спенсеръ и др., педагогическата литература отдавна е установила определен възгледъ за образователното и възпитателното значение на рисуването. Днесъ се говори, че рисуването е мощен способъ за действие и изразяване. Това е, по думите на Гийоме, законната частъ отъ наследството, което сме длъжни да оставимъ на своите питомци, съ каквито и да сж призвание и участъ.

Но ние не тръбва да преувеличаваме положението на работата. Практиката всѣкога върви следъ теорията. Тръбва да признаемъ, че възпитателното и образователното значение на рисуването още не се признава на практика. Самият възгледъ за рисуването срѣдъ възпитателите, родителите и даже педагозите практики въ по-голямата си частъ не съответствува на истинското значение на предмета. Рѣдко ще срещнемъ семейство, въ което детето още преди училището да се обучава отъ родителите си да рисува. Нѣма да срещнете и учителъ, който да оправдае думите на великия Гьоте: „Рисувай повече, говори по-малко“.

Причината за това положение ще намѣримъ главно въ неправилното схващане сжщността и значението на изкуството въобще и отдѣлно на рисуването, като общообразователен предметъ. „Рисуването е изкуство и затова не може да се научи“, или „то е изкуство и за усвояването му сж нуждни способности, затова рисуването не тръбва да бжде задължително за всички ученици, а само за способните“, — ето какъ е формиранъ възгледа срѣдъ широката маса на населението, а лесно е да се разбере, че този възгледъ не издържа критика.

Да, рисуването е изкуство. Но кога и кой е доказалъ, че

искуството нѣма мѣсто въ училището? Нима искуството е само за избраници? Нима искуството и животътъ се изключватъ единъ другъ? „Искуството въ широката смисълъ на думата прониква въ цѣлия ни животъ“, казва Толстой. Ние сме свикнали да разбираме подъ искуство само това, което слушаме, четемъ и виждаме въ театъра, концертитѣ, на изложбитѣ и др.; но всичко това е само малка частичка отъ онова искуство, което ни заобикаля въ живота. Цѣлиятъ човѣшки животъ е пъленъ съ произведения на искуството“

Трѣбва ли да се говори за това, че хора съ срѣдни способности трѣбва да бждатъ лишени отъ тази важна страна на културния животъ?

Не, искуството трѣбва да служи на цѣлото човѣчество! „Великото искуство, говори Гюйо, не е това искуство, което е въ крѣга на посветенитѣ, на хората на професията или любителитѣ; това е искуството, което действува на цѣлото общество и е достатъчно просто и искрено да вълнува всички образовани хора. Великото искуство е подобно на природата — всѣки чете въ нея всичко онова, което може да прочете, всѣкой намира въ нея голѣма или малка смисълъ; за тѣзи, които не отиватъ по-далечъ отъ повърхността, се откриватъ нови пѣтища и крѣгозори; за онѣзи, които отиватъ напредъ и далечъ, се откриватъ нови перспективи и детайли на съвършенство, безконечност“ . . .

Историята ни посочва примѣри на тѣсно общение на искуството съ всѣдневния животъ. Въ Гърция има не една статуя, не едно чудо на архитектурата. Предметитѣ за всѣкидневна употреба сж носили отпечатъкъ на естетика. И до днесъ ние се възхищаваме отъ маниеритѣ, изящнитѣ костюми и прелестнитѣ фигури — произведения на народното искуство. Ами срѣднитѣ вѣкове?

Всепобеждащото влияние на капитализма е обхванало и искуството въ своитѣ здрави рѣце и го е отдѣлило отъ народа. Въмѣсто да бжде благодатна вълна, разлѣйна навсѣкжде, да радва и краси, то е станало нѣкакво таинствено питие, което могатъ да вкусятъ отвреме — навреме само посветенитѣ. По този начинъ възгледътъ, че искуството е било недостъпно за простосмъртния въ времето на нашитѣ дѣди, като че ли продължава да се шири и днесъ и ще го преживѣемъ, а възможно е да го заварятъ и изживѣятъ и нашитѣ деца.

Че разбирането на искуството и обучението по него е по силитѣ на обикновенитѣ хора, е блестяще доказателство положението на сѣщото въ западноевропейскитѣ и американскитѣ училища. Тамъ искуството е обхванало почти цѣлия животъ на ученика.

Нѣма съмнение, че въ разсѣжденията на хората по въпроса за обучението по искуството преобладава едно смѣсено понятие. Когато говорятъ, че искуството не може да се изучи,

искать да кажатъ, че отъ всѣки човѣкъ художникъ не може да стане и, очевидно, иматъ предвидъ чисто художествената деятелностъ на човѣка.

Може ли да се направи художникъ отъ човѣкъ, ненадаренъ съ особенъ творчески даръ? Разбира се — не може.

Преследватъ ли се съ рисуването въ оощообразователнитѣ училища чисто художествени задачи? На този въпросъ нѣма два отговора. „Рисуването приготвя детето за художникъ дотолкова, доколкото обучението по родния езикъ го подготвя за поетъ.“ Съ тази мисль се опредѣля мѣстото на рисуването въ реда на училищнитѣ дисциплини, а заедно съ това и отношението му къмъ изкуството. Както изучаването на родния езикъ ни научва да мислимъ и правилно да изказваме мислитѣ си, води ни къмъ запознаване съ най-добритѣ образци на отечествената литература, облагородява и възпитава у човѣка вкусъ къмъ истински прекрасното, изящното и високото; така и обучението по рисуване има за целъ да научи детето да „вижда“ и правилно да предава видѣното, като развива въ сжщия случай и естетическия вкусъ на учащитѣ. Рисуването е този фундаментъ, на който художникътъ строи прекрасното произведение на изкуството, както художникътъ на думитѣ създава перли на изкуството отъ обикновения езикъ, съ който си служимъ ние, простосмъртнитѣ; но знанията на елементарнитѣ правила на граматиката и синтаксиса сж доста далечъ отъ художественото творчество, сжщо така и умението да се изобразява съ моливъ нѣкой предметъ още не е художество и изкуство. Искуството съ неговия краенъ резултатъ има толкова малко общо съ училищното рисуване, колкото и поезията съ простата грамотностъ. Рисуването има скромни цели, заключени въ тѣснитѣ рамки на учебенъ предметъ, който има предвидъ човѣкъ съ срѣдни способности и никога нѣма да претендира за разрешението на каквито и да било специално художествени задачи. Да рисува може всѣки, който има нормално зрение, здрави ръце и умѣе да мисли. Разликата въ работата на учащитѣ ще зависи, разбира се, отъ голѣмитѣ или малки способности, силата на влѣчението и прилежанието. Култивирането на таланта не е прѣка цель на ообщообразователната школа. Това не значи, че училището трѣбва да игнорира проявенитѣ способности, а значи, че училището не трѣбва да си поставя за задача чисто художествени цели. На кратко казано, то не може да научи детето на изкуството да *твори*, но е длъжно да го научи да *разбира* това искусство.

И така, *искуството трѣбва да бжде общонародно, и всѣкой грамотенъ човѣкъ трѣбва да умѣе да разбира това искусство.*

Защитницитѣ отъ утилитарна точка зрение ще ни възражатъ, че само *разбирането* е малко, че всѣко знание трѣбва да бжде практически приложимо. Ние сме напълно съгласни съ

това положение и също мислимъ, че всѣко знание и умение се цени отъ практическа страна и по ползата, която ни донася.

Ако се обърнемъ къмъ историята на писмеността, ще видимъ, че рисунката е била едно отъ сръдствата за общение на хората. Още въ онова време, когато хората употребявали орждия отъ камъни, когато живѣли въ пещери, не познавали огъня и се хранѣли съ сурово месо на мечки, мамонти, сърни,—още тогава, говори историкътъ на писмеността Шницеръ, нашитѣ прадѣди изсичатъ на камъни и изрѣзватъ на кости и дървета различни рисунки. Тази първобитна живписъ тогава не удовлетворявала никаква потрѣбностъ, а изтичала отъ стремежа на човѣка къмъ подражателностъ. Съ течение на времето и, вѣроятно, скоро хората се убедили, че рисункитѣ твърде леко изразяватъ мислитѣ на човѣка. Отъ този моментъ рисунката преследва вече и утилитарни цели. Нужно ли е да говоримъ, че този графически езикъ има голѣми преимущества предъ езика — словесенъ и писменъ, въ смисълъ на изразителностъ, нагледностъ и общедостъпностъ? Кой не знае отъ опитъ, че често една проста схема е достатъчна да се схване съдържанието на нѣколко страници. Учителътъ знае, че често и най-красноречивото и убедително слово пасува предъ две-три чертички на черната дъска. Кой не е челъ за подвизитѣ на неустрашими изследвачи на неизвестни страни и пътешественици, които се обяснявали съ ди-вацитѣ съ помощта на изображения на земята? Не е ли това най-доброто доказателство, че рисунката е достъпна и разбираема за всѣкого и че тя е до известна степенъ онзи универсаленъ езикъ, който не знае ни нация, ни племена и който обединява човѣчеството?

Многочислени изследвания на детски рисунки сж показали, че и за детето, както и за възрастния човѣкъ, рисунката представя сръдство за изразяване на мислитѣ, чувствата, настроението... Детето всѣкога разказва нѣщо съ своитѣ рисунки. Грубитѣ и несвързани детски изображения не сж ли онзи несвързанъ, често непонятенъ за възрастнитѣ, но толкова повече възхитителенъ по своята искрена непосредственостъ детски говоръ? Еволюцията на детския говоръ и рисунката сж аналогични. „Първитѣ детски рисунки, говори Левинщайнъ, напомнятъ еволюцията на органическия животъ. Отначало тѣзи изображения сж комплексъ отъ пресѣкаещи се въ разни направления линии, но постепенно съ развитието на детето се усъвършенствува и неговата рисунка“. Не е ли сжщото и при развитието на детския говоръ? Отначало прости и безсъдържателни звукове, после срички, следъ които вече започваме да разбираме смисълъта на детския говоръ и, най-после, първата фраза, която на първо време е доста загъдъчна...

Рисуването е езикъ за формитѣ и боитѣ и трѣбва да

допълни нашия словесен езикъ. Само близкото единение на тѣзи два езика ще даде на човѣка чудния езикъ, който по сила, красота и изразителностъ нѣма да има подобенъ.

Такова разбиране на рисунката е осъществено днесъ въ западнитѣ училища на практика. Графическа грамотностъ — ето що трѣбва да бжде въ наше време крайната целъ на училищното обучение по рисуване. Идеиниятъ ръстъ на човѣчеството издигна този предметъ по-горе отъ празната забава: днесъ рисуването е сериозенъ учебенъ предметъ, необходимъ за всичко и за всѣкиго.

Разгледвайки накратко посоченитѣ въпроси, ние имаме възможностъ да опрѣдѣлимъ напълно задачата на обучението по рисуване въ училището.

1. Изкуството и рисуването трѣбва да служатъ на практическия животъ и да бждатъ общонародни.

2. Всѣки развитъ човѣкъ трѣбва да умѣе да разбира изкуството.

3. Графическата грамотностъ е задължителна за всички.

Имайки предвидъ това, ние можемъ да свършимъ. Ако рисуването е езикъ за формитѣ и боитѣ и знанието на този езикъ е полезно въ много отношения, какви аргументи сж необходими още за доказване ползата отъ рисуването въ общо-образователно и възпитателно отношение?

Но за да не бжде казаното праздна фраза за онѣзи, за които сж необходими доказателства за ползата отъ този учебенъ предметъ, ние внимателно и подробно ще разгледаме значението на рисуването отъ точка зрение на общото развитие и възпитание на учащитѣ въ разнитѣ видове училища.

Мнозина ще се очудватъ на факта, че рисуването ще научи човѣка правилно да вижда. Процесътъ на виждането се обуславя отъ наличността на зрителния нервъ, оптическия апаратъ (очитѣ и мозъка). Цѣлиятъ видимъ миръ на новороденото се представя като страненъ хаосъ отъ тъмни и свѣтли петна. За него нѣма пространствени отношения, форми и цѣтве, а всичко е сиво, безформено и въ една плоскостъ. За детето е необходимо много време, за да се научи да вижда тѣй, както възрастнитѣ. Необходимо е разбиране и тълкуване на полученитѣ въ очитѣ образи, т. е. необходимо е *съзнателно* виждане, а това ще ни даде обучението по рисуване.

Паметното рисуване е едно отъ добритѣ срѣдства за провѣряване съзнателното виждане. Често чуваме да казватъ: „азъ хубаво познавамъ този предметъ“, но справедливостта изисква да кажемъ, че това познаваме е приблизително и и повърхностно. До това време, докогато при умението да владеемъ молива не сме въ състояние да нарисуваме вѣрно даденъ предметъ по паметъ, ние малко познаваме сжщия предметъ. Който казва, че добре познава предмета, но не може да го нарисува, лъже себе си. Ако наблюдателятъ има ясни и

пълни представи за формата на предмета, ще може и да го нарисува. Много правдиво забелязва Виоле-льо-Дюк: „Десетки пъти минаваме край предмета и внимателно го гледаме, защото ни интересува; ние мислим, че добре сме схванали неговата обща форма и нейните подробности. Решаваме да да го нарисуваме и откриваме въ него такива подробности и свойства, за които не сме и подозирали, при всичко че сме наблюдавали изчерпателно.“ Рисуването спира продължително вниманието ни върху предмета, а внимателното гледане е необходимо при рисуването. Рисуването възпитава привычката ни и охотата ни към наблюдение, развива наблюдателността. Който се е вглеждал въ децата, той знае колко обичатъ рисуването. Достатъчно е впечатлителното дете, което притежава и способности, да види какъ рисува баща му или сестра му, за да грабне молива и съ неопитната си ржка да се опита да изобрази на книга всичко онова, което го интересува, вълнува и привлича.

Повече отъ всичко въ детските рисунки се среща човѣкътъ. Въ повечето отъ тѣзи ранни детски рисунки човѣкътъ е представенъ въ видъ на кръгъ, поставенъ на чертичка, къмъ която сж заловени още две отстри. Колкото и да е просто това схематично изображение, ще видите, че детето е схванало върно общото разположение на частитѣ и върно е нахвърлило схемата на графическото построение на човѣшката фигура. И не мислете, че то не може да даде хубаво изображение, само защото не умѣе да рисува. Покрай техническото неумение, детето на първо време не вижда разликата между своето изображение и предмета, но съ течение на времето внася все повече и повече подробности въ примитивното свое изображение. Наблюдателността все повече и повече се развива, открива за детето все нови и нови черти на предмета и постепенно го заставя да допълня и усвършенствува изображението си.

Нуждно ли е да повтаряме известната истина за значението на наблюдателността за духовното развитие на детето?

„Да си призная, казва Лакомбъ, мене ме очудва, че ръководителитѣ на нашето съвременно образование даватъ толкова малко значение на рисуването. Ние виждаме младежи, които водятъ полемики за Салюстия, Титъ Ливия и Сократа, за които тѣзи полемики сж така полезни, както месото за новороденото, а въ сжщото време никой не се погрижва да развие у тѣзи младежи зрителнитѣ способности. Ето защо ние срещаме хора, които сж свършеоно неподготвени да даватъ точно описание на кой да е конкретенъ предметъ. Такива невнимателни, разсѣяни наблюдатели ще бждатъ негодни за научна деятелностъ.“

Да проследимъ внимателно процеса, който става въ мозъка на детето при рисуването на нѣкой предметъ. Да взе-

мемъ любимата детска тема — *кжца*. За да нарисува кжца, детето трѣбва най-напредъ ясно да си я представи, да си я припомни цѣлата и въ детайли и следъ това да отдѣли сжщественото отъ второстепенното. За да направи това, детето ще си припомни редица белези и части на предмета и следъ това ще нарисува тѣзи части въ известно отношение на книга. Въ случая детето трѣбва да победи маса препятствия по пътя на усилена умствена работа: трѣбва да направи съразмѣрни частитѣ на кжщата и да ги разпредѣли правилно, да направи сравнение съ натуралния предметъ, да намѣри грѣшкитѣ и ги изправи.

Вие виждате деятелна работа на паметъта, въображението, зрението и пр. Вие виждате, какви разнообразни страни на детската духовна деятельность засѣга тази лека нагледъ работа. Каква гимнастика на ума въ полза на общото развитие!

Поговорката, която сжществува въ свѣта на художниците: „Рисувай съ глава, а не съ ржце,“ има действително основание. Колко много грѣшатъ онѣзи, които отъ незнание отнасятъ рисуването къмъ категорията на „*празнитѣ занятия*“ и отказватъ значението му за духовното развитие на човѣка!

Ако се вдълбочимъ въ процеса на рисуването, ще видимъ, че умението да представимъ съ малко черти характерното на видимия предметъ, да схванемъ движението, да изразимъ отношението му къмъ околнитѣ предмети, съставя кратката целъ на обучението по рисуване. То предполага сжщата умствена работа, както е умението да предадемъ мислитѣ си ясно и разбрано на книга или устно. Заедно съ развитието на наблюдателността, рисуването развива и способността да мислимъ и разсжждаваме.

Въображението и паметъта сж тѣсно свързано съ процеса на рисуването. Въ сжщностъ е трудно да отдѣлимъ една отъ друга тѣза две способности. Какво е това въображение, ако не е работа на паметъта да създава нови форми? Отъ друга страна всѣки видъ рисуване (даже и рисуването отъ натура), по думитѣ на Льосли, е деятельность на паметъта, защото ние рисуваме онова, което има въ мозъка ни. Паметъта и въображението се тѣсно преплитатъ при рисуването, а особено при *иллюстрираното*. Значението на паметъта никой нѣма да отрече, но въображението?... Защо ни е то? Не е ли то излишно за постигането на практически цели?

Педагогиката счита нормалното (не болезнено) развитие на въображението за безусловно необходимо за всѣки човѣкъ. То е раздвижване на преставитѣ и понятията въ съзнанието и колкото това раздвижване е по-деятелно, толкова по-обширно може да се извърши разсжждѣния процесъ. „Силно деятелното въображение е необходима принадлежност на великитѣ умове“. (Ушински).

„Нормално развитото въображение, говори Еленъ Кей, има не само етическа, но и естетическа смисълъ, тъй като то съставя основно условие за симпатията. Много хора извършватъ жестокости не затова, че сж зли, а затова, че не сж въ сила да си въобразятъ, какъ ще се отразятъ тѣхнитѣ постѣпки на другитѣ“.

Деятелната работа на въображението и паметта се обуславя съ процеса на творчеството. Какво е това творчество, ако не тѣсно сътрудничество на тѣзи две способности. Нека се знае, че колкото човѣкъ притежава minimum въображение и паметъ, играещи такава важна роль въ процеса на творчеството, толкова може да се говори и за minimum на лични творчески способности и за тѣхното по-далечно развитие.

Американцитѣ сж прави, като твърдятъ, че у всѣко дете се крие душа на артистъ. Разлика се явява само въ степенята на дарбата. Щомъ самата природа е вложила въ всѣко дете творчески сили, каква груба и непростима грѣшка правятъ възпитателитѣ, като пренебрегватъ тѣхното развитие! Тѣ сж отговорни не само предъ детето, но и предъ обществото.

Способността за творчество се упражнява при обучението по рисуване. Рисува ли детето прости предмети отъ натура, по паметъ, свободно или по порѣка на учителя, боядисва ли рисункитѣ по свое разбиране, въображението му е постоянно напрегнато, постоянно работи деятелно и, следователно, постоянно се развива. И нека това на пръвъ погледъ се види невѣроятно, нека да извика усмивка на съмнение, но азъ отъ личенъ опитъ решително твърдя, че всѣко дете, което рисува свободно и самостоятелно, преживява сжщитѣ чувства, както и художникътъ, който твори картина.

Ще напомня думитѣ на единъ ученъ, който е казалъ: „Тази нация, която дава на рисуването сжщото значение, както на четенето и писането, въ течение на половинъ вѣкъ ще стане най-богатата нация на свѣта, защото развитиятъ естетически вкусъ се отразява на промишлеността, а народното богатство се гради върху последната“.

Че изкуството смеччава нравитѣ въ нашия вѣкъ е безспорно истина. Не тази ли истина се символизира въ библейския разказъ за Давида, който съ своята добра свирня е можалъ да укроти дивитѣ пориви на Саула.

Всички високоразвити народи сж имали и развито изкуство, напр., Гърция, Египетъ, Римъ....

Не трѣбва да забравяме друга една добра страна на рисуването — развиване на любовъ къмъ природата. „Всѣко изкуство е подражание на природата“, е казалъ Сенека. Тази мисълъ крие въ себе си много правда и за рисуването. Грамаденъ музей за обучението по рисуване представя природата, която е жива и извънредно разнообразна.

Азъ нѣма да доказвамъ тукъ утилитарното значение на

рисуването, защото тази страна на въпроса не е целъ на нашата статия и защото е очевидна за всекиго.

Завършвайки характеристиката на рисуването, като общообразователен предмет, не мога да не се спра за малко върху друга страна на рисуването, съществено важна за учителите и родителите. Въпросът е за рисунките, като показатели на детските способности. Във рисунката, както и във говора, се отразява човешката личност. Който е наблюдавал децата и внимателно е изучавал техните рисунки, не един път е констатирал пълно съответствие между рисунката и индивида. Във всяка детска рисунка, както и във почерка, се забелязва нещо оригинално, свойствено само на рисувача. Внимателният и спокоен ученик рисува не така, както буйният и живият — енергичният; сангвиникът рисува живи определени штрихи, фрегатикът — бавно, насигурно и вълно и т. н. Вън от това, във рисунката се отразяват и социалните условия — сръдната, възпитанието и пр. Селското дете не рисува така, както градското; количеството на образите у първото сж повече. Съвършено непонятно е, защо нашите родители и учители игнорират такъв вървен показател на детската душа, какъвто е рисунката. Тъ нарѣдко съсръдоточават своето внимание върху блокчето на детето. Колко пъти съм слушал оплаквания отъ учители за способните деца и бездарните тжпаци и си мисля: *каква груба грѣшка*. Блокчето на детето сж рисунки говори, че у автора има прекрасна паметъ, силно въображение, развита наблюдателност. Ясно е, че *бездарният тжпакъ* е във сжщностъ талантливо дете и че неуспѣхите му във училището трѣбва всецѣло да се отнесатъ за смѣтка на недостатъците на метода или лично на неопитността на учителя.

Ние завършваме своето изложение, остава да пожелаемъ широко приложение на рисуването във нашата училищна практика. Във Западна Европа нѣма нито едно училище, във което рисуването да не заема видно мѣсто във програмата.

Следва да изкажемъ пожелание, щото всички учебни заведения, във които се подготвятъ учители, да иматъ рационално и целесъобразно уреденъ курсъ по рисуване. Бъдещите учители трѣбва не само да умѣятъ да научатъ детето да рисува, но, и тѣ самите трѣбва да знаятъ да рисуватъ и да познаватъ метода на преподаването на този учебен предметъ.

Г. Еневъ—с. Широка-лъжа (Дъвянско).

За учебниците въ първоначалните училища.

Подъ влиянието на свѣтовната война се измѣниха силно жизненитѣ условия. Започна се преоценка на старитѣ ценности. Училището, като общественъ институтъ, не избѣгна тази преоценка. Нему се поставиха нови цели за постигане и нови срѣдства за реализиране на тѣзи цели. Въ връзка съ тази преоценка на целитѣ и срѣдствата на училището и обучението е и въпросътъ за учебниците въ първоначалнитѣ училища. Този въпросъ е подигнатъ у насъ въ конференции и другаде преди около две-три години. Едни искатъ да се изхвърлятъ учебниците отъ обучението въ първоначалнитѣ училища, а други — да се запазятъ. Окончателно разрешение този въпросъ не е получилъ. Напоследъкъ по него се изказа г. Ив. Н. Илчевъ (Педаг. практика, год. V, кн. I). Той заема едно доста задоволително становище по този въпросъ, обаче, споредъ моето мнение, на неговото гледище трѣбва да се направятъ известни корекции, за да се дойде до разрешение, което отговаря на нашитѣ училищни условия.

Трѣбва ли да има или не учебници въ нашитѣ първоначални училища? На този въпросъ доста добре отговаря г. Илчевъ: учебници трѣбва и да има и да нѣма. Учебникътъ е помагало при обучението, той не може и не трѣбва да замѣства учителя. Значението на учебника въ първоначалното училище отъ день на день става по-второстепенно. Общъ е повикътъ противъ книжното обучение, а то е последица на това, че при обучението е дадено на учебниците по-голъмо мѣсто, отколкото имъ се пада. Новитѣ вѣяния въ педагогическата мисль и практика сж за активното и трудовото обучение. При такова обучение учебниците оставатъ още по на заденъ планъ въ първоначалното училище. Много отъ учебниците сж нанесли и нанасятъ голѣми вреди на развитието на първоначалнитѣ ученици. Не малко сж случаитѣ, при които ученицитѣ заучватъ буквално написаното въ учебника, безъ да разбератъ и схванатъ мисълта, която се крие въ него. Такива ученици си „знаятъ много добре“ урока, обаче, запитани съ въпроси, веднага проличава тѣхното незнание. Така заученъ, материалътъ не е душевна собственостъ на ученика: той сѣмо обременява учениковата паметъ, прави ученика повърхностенъ, убива развитието на душевнитѣ способности у ученика и изчезва отъ паметта му следъ кжсо време. Като се изхвърлятъ отъ първоначалното училище учебниците, безъ които може да се мине, ще се намалятъ поводитѣ за такова учене. Много вреднитѣ учебници трѣбва часъ по-скоро и безусловно да бж-

датъ изхвърлени отъ обучението. Такива, напр., сж формознанието, граматиката, геометрията и родинознанието (географията на родината).

Г-нъ Илчевъ, като посочва, кои учебници могат да се изхвърлятъ отъ първоначалното училище, не взима предъ видъ, че много отъ нашитѣ селски училища, най-вече въ планинскитѣ мѣста, иматъ по 2, 3 и 4 отдѣления, които се обучаватъ отъ единъ учителъ, и че учителътъ има на разположение десетина минути за обработване на новия материалъ, че презъ тѣзи 10 — 12 минути той не може да го обработи добре, че трѣбва да минава много нѣща набързо и пр. При това сливания на I и II отдѣление отъ една страна и III и IV отдѣление отъ друга въ едно отдѣление, за да учатъ единъ и сжщъ материалъ по две години, не е твърде препоръчително. Въ училища съ нѣколко отдѣления въ една стая учебникътъ е необходимъ, за да могатъ ученицитѣ да разбератъ и запомнятъ по-добре това, което учителътъ е предалъ набързо. Заради туй въ слѣтитѣ (не по-материалъ) отдѣления сж нужни, освенъ посоченитѣ отъ г. Илчевъ учебници, още естествознание за III отдѣление и въроучение за IV отдѣление. Тѣзи учебници, заедно съ другитѣ, ще служатъ на ученицитѣ за тихо четене, докато учителътъ работи съ ученицитѣ отъ другитѣ отдѣления, иначе тѣ поради липса на работа биха немирували. Не може и не трѣбва да бжде изхвърленъ учебникътъ по история въ III отдѣление. Безъ него обучението би се спъвало много. По такъвъ начинъ за училища, въ които единъ учителъ обучава деца само отъ едно отдѣление, трѣбва да се запазятъ следнитѣ учебници: 1) букваръ и читанка за I отдѣление, 2) читанка за II, III и IV отдѣления, 3) задачки за III и IV отдѣления, 4) история за III отдѣление, 5) естествознание за IV отдѣление и 6) отечествознание за IV отдѣление. Къмъ тѣхъ въ слѣтитѣ отдѣления трѣбва да се прибавятъ още и естествознание за III отдѣление и въроучение за IV отдѣление.

Въпросътъ за снабдяване ученицитѣ въ първоначалнитѣ училища съ добри и евтини учебници не е разрешенъ отъ г. Илчевъ правилно. Съ въвеждането на едни и сжщи общи за цѣлото царство учебници — както г. Илчевъ препоръчва — се слагатъ окови на учителя. Той ще бжде длъженъ, ще не ще, да работи по изпратенитѣ му отъ Министерството на просвѣтата учебници. Тѣ може да не сж по желанието на учителя; той ще работи по тѣхъ съ неохота и въроятно ще добие слаби резултати. Заради това по-препоръчително е Министерство на просвѣтата да обявява въ известенъ срокъ (напр. три години) конкурсъ за учебници. Комисия отъ специалисти — педагози и учители, известни съ своята практика, назначена отъ Министерството или избрана отъ учителството, преглежда представенитѣ учебници и одобрява по всѣкой предметъ за опре-

дѣлени отдѣления учебници най-много отъ трима или четирма автори. На учителитѣ тогава да бжде дадено право за изборъ между тѣзи трима или четирма автори. Учителитѣ, следъ като се установятъ на известенъ авторъ, съобщаватъ това на Министерството; то откупува правото на издание отъ авторитѣ, разглежда, отъ кои автори кои учебници и въ колко екземпляра да се напечататъ и се разпорежда за напечатването имъ. Печатането става за смѣтка на Министерството на просвѣтата. Учебницитѣ после биватъ предавани на съответнитѣ училища (учители) срещу една опредѣлена отъ Министерството умѣрена цена. Състоянието на държавнитѣ финансии е таково че поне за сега не позволява да се даватъ безплатно на ученицитѣ отъ цѣлото царство нужнитѣ имъ учебници, още повече, че не всички сж бедни. Като се дадатъ на единъ ученикъ безплатно учебници, то не значи че съ това учението е безплатно. Много повече срдства сж нуждни за тетрадки и материали за работа по рисуване, моделиране, рчна работа, рждѣлне и геометрия. Сжщо колко много срдства сж нуждни на ученика за храна и облѣкло, та не сж учебницитѣ, които ще направятъ учението безплатно.

Вѣрвамъ, че предложената въ горния видъ реформа ще бжде приета отъ голѣмата частъ на меслящето учителство.

ИЗЪ ПРАКТИКАТА ЗА ПРАКТИКАТА

Longum iter est per praecepta,
breve et efficax per exempla.
Seneca.

Николай Тодоровъ — Сливень.

„Дреболии“.

Свежъ майски день.

Къмъ 3 часа подиръ обѣдъ, следъ едно приятно пжтуване всрдъ възхитителната майска природа, спрѣхъ се по служба въ срамежливо сгушилото се школо на едно Старопланинско селце, дето работѣше буенъ и свооохотливъ момъкъ, успѣлъ да спечели добро име между колегитѣ си.

Бутнахъ открехналата врата на класната стая. 20 — 30 деца отъ четири отдѣления клатѣха лениво глави надъ разтворени книжки и мѣлѣха безкрайни върволици слова, досущъ като вещици, кога призоватъ незнайни духове. Предъ

тѣхъ, седналъ до масата и облакатынъ на нея, учителѣтъ, роденъ здраванакъ, по риза, босъ — въ износени ластици, въ кжси извехтѣли панталони, впиваше жадно погледъ въ разтворенитѣ страници на дебела книга. На неговитѣ вдълбочени занятия, както по всичко личеше, благоприятствуаше прохладата, излъчвана отъ обилно напълнития подъ, и вѣтрецѣтъ, що го засѣгаше отъ време на време презъ отворенитѣ прозорци съ сладкия миризъ на разцвѣтлата се пролѣтъ.

При моето появяване отдѣлението утихна.

Смутенъ отъ нечаканото посещение, учителѣтъ скочи да ме срещне и здрависа.

— Ние току-що сме влѣзли... не сме започнали почти... заповѣдайте.

И като се обърна къмъ ученицитѣ, откри престрелка съ въпроси и отговори.

Може би, ученицитѣ бѣха вече обрѣгнали на картината, която представяше външната фигури на тоя небреженъ къмъ себе си учителъ, ала за мене тя внесе дисонансъ въ разбиранията ми по тоя въпросъ, и азъ останахъ да слушамъ урока подъ гнета на лоши чувства.

И презъ всичкото време на преподаването мене се струваше, че децата не слушатъ, а се забавляватъ ту съ кирливитѣ ржжави и орѣфаното огърле на ризата му, ту съ жилеститѣ му оголени крака, ту съ косматитѣ му открити гърди, ту съ крѣпкитѣ на продранитѣ му панталони.

Съ облекчение посрещнахъ свършека на занятията.

Оттеглихме се въ училищната канцелария, която служеше и за жилище на учителя.

Нейниятъ външенъ видъ не се подаваше на описание. Ще съобща само, че масата, до която бѣхъ поканенъ да седна, представляваше твърде интересно „общезитие“: загорѣлъ тиганъ до часовникъ, зеленъ чешънъ до черупки отъ яйца, училищенъ дневникъ до кжсъ саламъ, печатъ до кора хлѣбъ; окръжни писма до нѣколко ежедневници, мастилница до кутия цигари. Законъ за народното просвѣщение до четка за зжби и пр. и пр.

Въ разговора, който подхванахме съ този „американецъ“ — той прибърза да ми се препорѣча, че живѣелъ „американски“ — азъ укорихъ силно безредието на жилището му и небрежната му носия, която нарекохъ „неприлична“.

— На село — носи! Това е едничкото му преимущество! — настояваше той и се помжчи да ме убеди, че българското село не придиря на тия работи и че то нѣмало време да се грижи за естетика.

Азъ останахъ на своето становище и отпътувахъ недоволенъ отъ понятията на тоя учителъ за значението на външната, материална срѣда на училището.

* * *

При първата другарска среща, която имаха завърналитѣ се въ града следъ моята обиколка учители отъ селата, двамина отъ тѣхъ побързаха да ме обрисуватъ като ревизоръ, който се залавя о „дреболиитѣ“ въ нашия училищенъ животъ.

Единиятъ отъ тѣхъ читателятъ вече познава. Нека разкажа, какъ спечелихъ другия.

Той имаше рѣдкото щастие да работи въ модерно, токущо построено и наново мебелирано училищно здание.

Ще се съгласите, че при вида на една такава угледна сграда ревизорътъ става неволно придирчивъ къмъ всичко онова, което ржката на учителя може и трѣбва да внесе за неговото още по-пълно разхубавяване.

Но нека не изчерпвамъ търпението ви: училището бѣше напето и гиздаво и, за чудо, мѣстната училищна управа бѣше проявила голѣма щедростъ за външната му уредба.

Влизамъ въ учебната стая.

Още не размѣнили обикновенитѣ поздрави съ учителя, погледътъ ми се задържа върху „програмата“, поставена на лично мѣсто въ стаята. Небрежно начертана съ моливъ и набърже написана съ разваленъ и нечетливъ почеркъ, въ четиритѣ жгли на нейната нечистоплътна снага стърчаха голѣми, достойни за по-друга служба гвоздеи. По калнитѣ фигури, отпечатани върху тази школска мжченица, следваше да се заключи, че екзекуцията ѝ е станала съ помощта на нечиста обувка.

Ей за това дѣло на учителя азъ не се изказахъ добре, но съ добри и съдържани думи, чини ми се.

Наистина, азъ посочихъ и на редица други недѣстатѣци въ уредбата на учебната стая, ала за тѣхъ учителятъ не се намѣри „на тѣсно“ и не се почувствува отговоренъ—за тѣхъ, споредъ него, билъ виновенъ училищниятъ слуга.

Бележката ми за програмата, която той не успѣ да избие съкрушително, го озлоби и настрои зле срещу мене.

* * *

Иди следъ това се оправяй, че не се занимавашъ съ „дреболии!“

— Правъ, правъ си билъ, колега, — заприказва една градска учителка съ единъ отъ моитѣ противници, когото срещна на улицата.—Представи си, рови се въ учебницитѣ и въ тетрадитѣ на ученицитѣ и прави бележки за най-незначителнитѣ поврѣди, за най-малкитѣ подгѣвания въ жглитѣ на листоветѣ. Ха-ха-ха! Колко дребнавъ човѣкъ! Пъкъ за почерка на ученицитѣ—остави се—никой не му е угодилъ досега! Критикува почерка и на учителитѣ! Чуденъ човѣкъ! Щура се, освенъ това, по стени, по чинове, по маси, по врати и, не дай

Боже, да намѣри нѣкоя драскотина! Въ моето отдѣление гълча едно дете, че захвърлило на пода парче непотрѣбна книжка, а друго накара да събира изрѣзките отъ молива, що подостряше, въ шепичката си и да ги хвърли на двора! Питаме, имаме ли кошъ за тия работи... Ха-ха-ха!

— И само това ли, колега, — подхвана моятъ противникъ, — въ друго тукашно училище се възмущавалъ, че учителитѣ нѣмалѣ въ учебнитѣ си стаи вази и саксии съ цвѣтя, че маситѣ имъ били безъ покривки, че стениитѣ били голи, безъ всѣкаква украса, че пердетата били омачкани, продрани... Туй, думалъ, зависи само отъ добрата воля на учителитѣ и на него могатъ да се радватъ и най-съсухренитѣ училищни сгради...

— Да не смѣта да обръща учебнитѣ стаи въ приемни салони! Х-ха-ха! — засмѣ се високо учителката.

И двамата събесѣдници се раздѣлиха подъ веселото настрѡение отъ тия „дреболни“.

Д. Марчевски—София.

Баба Марта.

На гости съмъ въ село К. Тръгнахъ при хубаво време, а ето снѣгъ завалѣ. Срѣдата на мартъ е. Влѣзохъ въ училището. Ще имаме писане въ първия класъ. Печката весело бумти и стаята е добре затоплена. О-хо, вие пакъ сте запалили печката! — Студено е. Студено наистина, а пъкъ ние какво бихме помислили преди десетина дни? — Ние бѣхме помислили, че зимата си отиде вече. Така, но ето че тя пакъ дойде! — Баба Марта се е расърдила. Расърдила се е, вижте я сега, какъ фучи и лудува. А какво казватъ хората за нея? — Че тя е на триста умища. Защо казватъ така? — Защото времето бързо се промѣня: ту дъждъ вали, ту слънце грѣе, пъкъ сега и снѣгъ завалѣ. Значи, каква е баба Марта? — Промѣнлива. — Капризна! Сърдите ли се вие на нейнитѣ капризи? — На. Защо? — Защото знаемъ, че вече пролѣтъ иде. Пъкъ и на старитѣ хора не бива да се забелязва, когато се сърдятъ: лесно имъ преминава. А какъ посрещнахте вие баба Марта? — Турихме си на ржцетѣ мартенички. Ето, това момиченце още носи своята мартеничка. Защо хората носятъ мартенички? — За да бждатъ здрави и весели. Така, затова и мартениката е бѣла и червена, за да бждемъ и ние като нея бѣли и червени. Много приказки има за баба Марта. Знаете ли нѣкоя? — Добре, хайде сега и ние да разкажемъ въ едно съчинение нѣщо за баба Марта. Какво заглавие да сложимъ? — Сърдитата баба Марта. — Пишете датата. На какъвъ редъ ще почнемъ? Съ каква буква? Пишете по-

кжси изречения, за да можете върно да ги отделяте едно от друго. Работете!

Да прочетем нашите съчинения. Хе, онова момиченце да четел!

Сърдитата баба Марта.

„Съ нетърпение очакваме пролѣтѣта. Има приказка за кокичето, че го излѣгала мащехата му да излезе по-рано, защото вече дошла пролѣтѣта. И то ѝ хванало върѣ и се показало надъ земята. Но като се озърнало по лѣхитѣ и видѣло, че нѣма лале, зюмбюль то клюмнало глава, за да не гледа какъ баба Марта ще си изкара яда на него. Защото баба Марта е на триста умища: току плаче ту се смѣе, ту пакъ се сърди като сега. На снѣга най-много се радватъ децата, защото си правятъ парзалки, но следъ нѣколко дена ще пекне топло слънце и Балкана ще раздере бѣла риза и пролѣтѣта пакъ ще дойде“.

— Сега ще си поговоримъ за това съчинение. За какво се разказва въ Иванкиното съчинение? — За първото пролѣтно цвѣте, кокичето. — Какво се разказва за него? — Защо кокичето си навело главичката? Какво казва Иванка за баба Марта? Така, а какво е заглавието на съчинението? — Сърдитата баба Марта. Личи ли въ съчинението, че баба Марта е сърдита? — Тя ще си изкара яда на кокичето. Още? — Чуйте какво е писала Иванка! „Но следъ нѣколко дена ще пекне топло слънце и Балканътъ ще раздере бѣла риза и пролѣтѣта пакъ ще дойде“. Хубаво ли е това изречение? — Хубаво е. Какво ще раздере Балканътъ? Бѣлата си риза. Има ли риза Балканътъ? — Нѣма, Иванка говори за снѣга. Ами че не бѣше ли по-хубаво да каже, че скоро ще се стопи снѣга на Балкана. По-хубаво е като каже, че ще се съдере ризата на Балкана. Значи, съ какво сравнява Иванка снѣга? — Съ бѣла риза. — Така, хубаво е вие всички да употребявате такива сравнения: тѣ правятъ по-красиво съчинението. Сега ще прочетемъ по отдѣлно изреченията на това съчинение, за да поправимъ грѣшките. Добре ли сж подредени думитѣ въ първото изречение? Какъ ще напишемъ думата „пролѣтѣта“. Излѣзъ я напиши на черната дѣска! Защо така я написа? А пъкъ Иванка колкото пжти написала тази дума, забравила да я членува и да пише ъ. Какво ще кажете за второто изречение? Трѣбва ли да сложимъ нѣкъде запитайки! — Предъ „че“ винаги се поставя запайка. Още? — Предъ „защото“. — Да четемъ по-нататѣкъ. Добре ли е построено това изречение? Кажете, кжде трѣбва да поставимъ запетайка? Какъ трѣбва да напишемъ думата, „лѣхитѣ“? — Съ е. Защо? Сега внимавайте хубаво, за да разгледаме това изречение: „Защото баба Марта . . .“ Иванка сложила две точки следъ думата „умища“. Нуждни ли сж тѣ? — Трѣбва да сложимъ, защото поясняваме, защо баба Марта

е на триста умища. Много добре. Ами други препитателни знаци трѣбва ли още да се сложатъ по-нататкъ?—Запетайки! — Защо? — Защото изброяваме. — Чуйте сега, азъ ще прочета следващото изречение: „На снѣга най-много се радватъ децата . . .“ За какво се разказва въ това изречение? — За снѣга и децата, които ще си правятъ пързалки. — А какво е заглавието на съчинението? Е, какво мислите за това изречение тогава? — То трѣбва да се заличи, защото не се отнася до съчинението. Така, да прочетемъ последното изречение и да поправимъ грѣшките, ако има такива. Сега ще прочетемъ друго съчинение.

Баба Марта.

„Преди петнадесетъ дни времето бѣше хубаво. Но щомъ дойде баба Марта веднага почна да вали снѣгъ и тя се сърди на своитѣ братя, които сж ѝ изпили винцето. Когато братята го изпили, тя почнала да си кжса бѣлата риза отъ ядъ. Но после се успокоила и си рекла: „Не сж го изпили чужди хора я“ и се засмѣла, а после пакъ заплакала. Баба Марта е на триста умища. Хората не и се сърдятъ, защото знаятъ, че следъ нея иде и цвѣтната пролетъ“.

—Да разгледаме и това съчинение!

Ив. Георгиевъ—Ески-Джумая.

Писане въ III и IV слѣти отдѣлення.

Работата въ слѣтитѣ отдѣлення е една отъ най-труднитѣ и неизяснени за сега. Учителитѣ тамъ работятъ безъ планъ и ориентировка. Тѣ пишатъ, каквото имъ попадне и каквото случайността наложи. Нѣщо системно, нѣщо обмислено — доведено до сигурни похвати въ методиката на писането и изобилно съ резултати отъ стилна, правописна, логична и граматична страна — нѣма. Терзанията на учителя сж голѣми, настойчивитѣ му молби за улжтвания — безкрайни. Той не може да съзре допирнитѣ точки при материята по писане (resp. преписа) въ слѣтитѣ отдѣлення; той не може да използва най-елементарнитѣ случаи на общността въ материала за въпроснитѣ две отдѣлення. Практическитѣ улжтвания въ тая посока ще дадатъ тласкъ на неговата работа и едно ухлаждане на постоянно кипящата му нервностъ отъ несполучливата за него работа.

Съ нѣколко примѣра искамъ да напжтя учителя къмъ целесъобразенъ начинъ за водене писменитѣ работи въ въпроснитѣ две отдѣлення.

Добрата мечка.

(Препись).

I. Въ кръчмата обѣдвалъ мечкарьтъ, а на двора за плетата била вързана мечката му. Горѣ, на чардака, играли тритѣ деца на кръчмаря. Най-голѣмото дете било на седемъ, срѣдното — на петъ, а най-малкото — на три години. Децата угадили, че нѣкой се качвалъ по стълбата. Изведнажъ вратата се отворила и мечката се изправила на заднитѣ си крака. II. Тя се отвързала и упжтила по стълбата. Изплашенитѣ отъ рунтавия звѣръ деца се изпокрили. Мечката ги подушила, но нищо не имъ направила.

„Трѣбва да е голѣмо куче“, помислили тѣ.

Станали, погладили я, и тя се тръснала на пода. Най-малкото се покатерило на нея, заврѣло главичка въ сивата ѝ плъстина и се разперило. III. По-голѣмото връхлегѣло тѣпанчето и го затумкало. Най-голѣмото подело пѣсень. Мечката се изправила и почнала да играе. Чуденъ другаръ си намѣрили! Въ тази минута влѣзла майка имъ. Да бѣхте видѣли нейния безмълвенъ страхъ! Да бѣхте съзрѣли бледото ѝ, като кърпа лице!

Въ това време влѣзълъ мечкарьтъ. „Добра играчка сте намѣрили“, рекълъ той.

Отъ тая приспособена Андерсенова приказка, която може да се използва за 2—3 преписа, ще можемъ да пояснимъ на децата:

а) за III отдѣление

1. Съществително име и рода му.
2. Подлогъ и членуването му.
3. Прилагателно, степенитѣ му и ролята му въ изречение.
4. Числително име и ролята му въ изречението.
5. Сказуемо.
6. Допълнение и членуването му.
7. Мѣстоимение.
8. Думи съ ъ.

б) за IV отдѣление

1. Правописъ на думи съ „ъ“.
2. Причастие.
3. Просто изречение.
4. Сложно слѣто изречение.
5. Сложно съчинено изречение.
6. Съюзъ.
7. Прѣка речъ.
8. Предлогъ.

Нека видимъ, какъ трѣбва да се разработи тая статийка, за да може да се използва за обща, съвмѣстна работа въ даватѣ слѣти отдѣления, — обстоятелство, което ще представя най-голѣма сгода за целесъобразното използване на учебното време и учебната материя за целитѣ на езиковото обучение, особено за правописа при единъ изключителенъ режимъ, какъвто представляватъ слѣтитѣ отдѣления.

1. За правописа на думитѣ съ ѣ (въ III) и ѣ (въ IV отдѣление).

1. Обръща се внимание на III отдѣление върху правописната особеностъ на думитѣ: обѣдвалъ, голѣмото, нѣкой, звѣръ, трѣбва, заврѣло, врѣхлетѣло, пѣсень, намѣрили, влѣзла, бѣхте, видѣли, съзрѣли.

3. Тия думи се подчертаватъ.

4. Обръща се внимание на IV отдѣление върху правописа на думитѣ съ „ѣ“: крѣчма, вързана, стѣлба, отвързала и пр., които се подчертаватъ.

5. Намира се коренътъ на думата „обѣдвалъ“, отъ които се образуватъ нови думи. Изтъква се различието въ изговора, напр., на „обѣ(е)дъ“ и „обѣ(я)двамъ“. Това различие е причина да се пише ѣ въ корена на тия думи. На „голѣмо“ се противопоставя „голѣми“ и т. н.

6. На думата „крѣчма“ се противопоставя „кърчма“, на „вързана“ — „врѣзка“, на „стѣлба“ — „стлѣбъ“ и т. н. Независимо отъ това, забелязва се, че предъ или следъ „ѣ“ има „р“ или „л“, които се придружаватъ отъ друга съгласна, която е причина да се пише „ѣ“.

Обобщение: (за III отдѣление) Тамъ, дето въ еднокореннитѣ думи се чува „е“ и „я“, пишемъ ѣ.

(За IV отдѣление). Думитѣ, въ които се чува „ж“, но то мѣни мѣстото си и съседничи съ „р“ или „л“, придружени съ съгласна, се пишатъ съ „ѣ“.

7. Извършва се преписа чрезъ заличаване.

8. Поправката се извършва, като се препитватъ третацитѣ, напр.: Какъ сте написали думата „обѣдвалъ“? — Защо? и пр. А четвъртацитѣ: Какъ сте написали думата „врѣхлетѣло“? — Защо? и пр. Тоя часъ завършваме съ изречението: „мечката се изправила на заднитѣ си крака“.

II. Първата главна частъ въ изречението — казуемо за III отдѣление и причастие — за IV отдѣление.

Цель: а) Ще видимъ коя е първата главна частъ въ изреченията.

б) Ще видимъ каква частъ на речта е тая главна дума.

1. Прочитъ на първата частъ отъ статийката общо отъ ученицитѣ.

2. Прочита се първото синтаксическо цѣло (до точката). Препитватъ се ученицитѣ за извършенитѣ въ това цѣло работи. Търсятъ се думитѣ, които означаватъ извършенитѣ работи. Тия думи се подчертаватъ. Прави се опитъ да се разбере смисълта и съдържанието на първото изречение (до съюза „и“) безъ думата, означаваща действие; сжщото се прави и съ втората частъ на синтаксическото цѣло.

3. Да прочетемъ кой, какъ и де е извършилъ първата работа! Да направимъ сжщото и по-нататкъ — до точката!

Колко работи сж извършени? — Две работи — две изречения. Внимавайте, какъ ги прочитамъ! Какъ е отбелязана паузата и какъ сж отдѣлени?

4. Отъ кои думи зависятъ тия две изречения? — Отъ „отвързала се“ и второто отъ „упжтила“.

На III отдѣление се казва: „се отвързува“ служи за казуемо въ това (показва се) изречение; „упжтила“ служи за казуемо (прилогъ) въ това (показва се) изречение. Както виждате, приказваме за службата на думата . . . въ това изречение и на думата . . . въ това.

5. Къмъ IV отдѣление се обръщаме съ повелята: Да видимъ, отъ какво е произлѣзла тази дума („отвързала“)! Посочете действията, които мечката е извършила, когато се е „отвързала“! Какъ наричахмѣ думитѣ, които показваха действия? — И така, думата „отвързала“ произлиза отъ глаголъ.

Нека видимъ, дали тя се мѣни! Какъ ще кажемъ, ако предмета е отъ мъжки родъ? Ако е отъ женски родъ? . . . Ако е отъ срѣденъ? — Значи, тази дума се мѣни по родъ. Ако е за единъ човѣкъ (мжжъ, жена или дете)? Ако сж за много? — Значи мѣни се и по число.

6. Обобщение: думи, произходящи отъ глаголъ и мѣняващи се по родъ и число, се наричатъ причастия. Защо думата „отвързала“ е причастие? . . . „упжтила“?

7. Прочитъ отъ всички, заличаване, изговаряне и попълване на синтаксическото цѣло.

Така се постѣпва и съ останалитѣ изречения.

По-нататкъ при продължението на преписа ще обрнемъ внимание на ученицитѣ отъ IV отдѣление върхи, правописа на причастието, каквито случаи ни даватъ: а) заврѣло, врѣхлетѣло, видѣли, съзрѣли и б) влѣзълъ, рекълъ — като пояснимъ, че ако предъ мѣнитвитѣ на причастието следва „е“, то се пише „ѣ“ и че причастието се образува отъ миналото свършено време, което окончава на „ѣ“. Вториятъ случай ще се обясни съ промѣната мѣстото на „ѣ“, напр., рекълъ—рекла, . . . влѣзълъ—влѣзла.

III. Втората главна частъ въ изречението — подлогъ — за III отд. и сложно съложено изречение (за IV отдѣление).

Това, туку що поставено заглавие, ще ни даде и цельта.

1. Прочитъ на третата частъ.

2. Прочитъ на първото синтаксическо цѣло.

3. (Къмъ III отдѣление) Колко работи сж извършени? Първата работа? До кжде е първото изречение? Намѣрете казуемото му! — „Врѣхлетѣло“. — Тази дума показва „работата“, ами „работника“? — „По-голѣмото дете“. Тѣзи думи пѣкъ се казватъ „Подлогъ въ изречението“.

Намѣрете работата (казуемото) въ II частъ! Намѣрете работника (подлога) въ II частъ!

(Къмъ IV отдѣление) Изговорете първата частъ съ работ-

ника и работата (съ подлога и сказуемото)! Сжщо така изговорете и втората частъ! Хубаво ли е, като го изговаряме съ повторенията? — По-хубаво звучи, като слѣдемъ тия части въ едно цѣло, или, както казватъ, като направимъ слѣто изречение. Коя е частичката, която показва, че сливаме, че свързваме, че съюзяваме тия изречения? — И. — На тая частичка ще казваме „свързка“ или „съюзъ“.

— Какво направихме отъ тия две малки (отъ тия две прости) изречения? — Сложно слѣто изречение.

Обобщение: (за III отдѣл.). Изречението има две главни части: работа (сказуемо) и работникъ (подлежаще).

(За IV отдѣл.). Изречения, които иматъ еднакви подлози, се наричатъ сложни слѣти.

4. Прочитъ, заличаване, изговаряне и написване.

Така се постъпва и съ другитѣ изречения.

При последующитѣ изречения ще запознаемъ третациѣ съ членуването на подлога, като обърнемъ внимание на членътъ за мъжки родъ.

Като следва тоя начинъ на работа, учительтъ може да вземе, който иска отъ горнитѣ осемъ случая.

Йор. Савовъ — Разградъ.

Пръв пролѣтенъ излѣтъ.

Пролѣтъ иде, хей дечица,
Става весело навредъ!
Ето буйната рѣчица
Пука вече своя ледъ!

И полето позеленява,
Мило птиче сладко пѣй,
Всичко вече се съживява,
Агне малко припка, блѣй!

* * *

Вънъ е сжщинска пролѣтъ! Топлото слънце огрѣло вредомъ. Леки, сиви облачета пълзятъ по небето, щъркове се виятъ надъ селото. Въ въздуха се долавя миризь на нѣщо младо и прѣсно. Въ градината — на запазено мѣсто и припекъ — вече сж покарали кокичета и лалета. Сами, изпреварили всичкитѣ си другарчета, тѣ лудо си надигатъ зеленитѣ главици надъ черната, влажна земя и веселятъ окоето. Отъ пчелния кошерь се носи тихата, радостна пѣсень на пчелитѣ; тѣ бързатъ да излѣзатъ отъ тъмния, студенъ кошерь и да поздравятъ топлитѣ, живителни лъчи на пролѣтното слънце. Лекъ вѣтрецъ повѣва и люлѣе напжпилитѣ клонки на люляката. Той сѣкашъ казва:

Хей листенца,
Хей тревички,
Хей цвѣтенца
Хайде всички,

Отъ сънь по-скоро станете,
Млада пролѣтъ посрещнете —
Посрещнете, поздравете ! . .

*

— Учителът каза: „Следъ обѣдъ, деца, ще идемъ да посрещнемъ пролѣтътъ, ще идемъ на разходка!“ Тия думи подействуваха като електрически токъ на децата. Въ стаята се дигна голѣмъ шумъ и радостъ. Всички деца наскочеха и заговориха: „Ще идемъ на разходка, ще идемъ на разходка!“ Едни питатъ, де ще идатъ, други искатъ още сега да тръгнатъ, трети предлагатъ да си взематъ хлѣбъ, четвърти — стомнички съ вода и т. н. Шумъ, вика — невъобразима олелия.

Учителътъ ги остави да се наговорятъ. Детската радостъ го обхвана, спомни му младежки години, и той усмихнатъ слушаше нескончаемата радостъ на децата. Когато шумътъ поутихна малко, той поде:

— Ще си вземете дебели дрешки, защото още е хладно на полето и може да простинете. Вземете си хлѣбъ, вода, топъ, а Иванъ нека вземе тѣхното малко търнокопче. Сега хайде да се нахраните и следъ единъ часъ сме на пѣтъ къмъ „Чуката“.

Децата искочиха изъ класната стая и се понесоха къмъ дома съ все сила. Всѣко искаше да се върне по-скоро, за да не укѣснѣе.

Когато учителътъ се завърна въ училище, всички деца се бѣха събрали; тѣ го посрещнаха съ подкани: „Хайде, г-нь учителю, всички сме готови!“ Наистина, всички бѣха готови, всички си носѣха провизии, по лицата на всички горѣше нетърпение...

Набързо децата се наредиха сами, единъ развѣ байракъ на висока прѣчка, и учителътъ каза: „Хайде!“

Всички тръгнаха, и подеха високо радостна пѣсень:

Хайде да идемъ, хей дечица,
С' пѣсни, с' радостни сърца,
Тамъ по росната тревица
Да посрещемъ пролѣтътъ!*)

Зеленината на полето галѣше приятно окото. Предъ всички се разтилаше широкиятъ просторъ на плодородната долина, набраздена съ посѣти ниви, градини, ливади и лозя. Децата прѣминаха край овца съ малко агънце, хрупаша крехката, токущо покаралата тревица. Всички се спуснаха да милватъ агънцета, а то плашливо се свръъ подъ майка си. Оттукъ пѣтътъ вървѣше межоу нивитѣ. Тукъ-тамъ край стария плетъ, който вървѣше отдѣсно на пѣтъ, децата съглеждаха млада коприва; нѣкои отъ тѣхъ дори се спираха да я бератъ за у дома си, но като виждаха, че другитѣ сж отишли напредъ, оставяха копривата и шумно ги настигаха. Всички бързаха, силѣха се да вървятъ все по-напредъ и по-напредъ!... Учителътъ едва ги наставаше и успѣваше да ги удържи. Най-после, тѣ стигнаха хълма. Тукъ гласътъ на учителя се заглуши

*) Сборникъ на Бойчевъ.

срѣдъ общата радостъ: всички припнаха и попълъзѣха нагоре. Едно дете видѣ минзухаръ, радостно се спусна, наведе се надъ цвѣтенцето и съ клечка закопа земята, за да го извади съ корена. Друго намѣри *синь бабинъ-бакалчецъ*, трето — кокиче. Всѣко се радва и тича напредъ да намѣри повече цвѣта. Никой не мислѣше вече за друго. А първитѣ пролѣтни цвѣта, подали глазичкитѣ си, мамѣха ги ту тукъ, ту тамъ. И тѣ тичаха, лутаха се изъ шубръкитѣ.

Въ рѣдкия храсталакъ, който се извиваше край гората по хълма, зелена тревица, като губер, покриваше земята. Слънцето приятно топлѣше, но и лекъ вѣтрецъ подуваше доста хладно. Тукъ-тамъ като свѣщици се показваха цвѣтовцетѣ на злато — жълтиятъ минзухаръ, бѣлото кокиче и синчеца. Земята е влажна; въ единъ трапъ още се бѣлѣе тънка прѣспа. Отъ нея протича бистра водича. Не се вижда ни една пеперудка. Високо въ въздуха се виятъ орли. Нѣколко врани и гарги сж кацнали на една круша и плашливо се озѣртатъ. Махнешъ съ ржка, и тѣ вкупомъ полетяватъ нататкъ. На отатъшния хълмъ се чернѣятъ лозята. Изъ тѣхъ се мѣркатъ работници — копачи. До тебъ има дива роза — шипка! Тя е напжпила едро и скоро ще пусне първи листа. Хе-е тамъ пъкъ — лѣска. Клонкитѣ ѝ сж окичени съ дълги реси, прилични на свѣщици. Вѣтрѣтъ ги люшка, и отъ тѣхъ се сипе прашецъ. Доближишъ ли го до носа си, ето че и той цѣлъ се боядисалъ съ жълто. Отъ близкия храстъ едно дете подплаши две малки птички. Каточели сж синигерчета. На една клонка се чернѣе старото имъ гнѣздо. Птичкитѣ сж били навѣрно на работа — преглеждали сж старата си кжщица. Тя пакъ ще имъ трѣбва.

— Щъркелъ, щъркелъ! завикаха децата. Долу надъ полето ниско летѣха два щърка, съ опънати шии и изтеглени назадъ крака, извивайки насамъ-натамъ главитѣ си. Ей ги, че кацнаха тамъ долу!

Високо въ вишинето се обади чучулига. Тя трепкаше съ криле и пѣеше сладка пѣсень. Какъ чудно се разнася звънливиятъ ѝ гласъ! Какъ радва и весели сърцето тая малка птичка.

Децата вече сж набрали китки цвѣта — минзухаръ, кокиче, синчецъ и др. Събрани на купища, тѣ ги редятъ на дълги разцепени пржчици. Всѣко гледаше да направи по-хубава китка. Ето учителятъ свика ученицитѣ. Понеже бѣха изморени, той ги подкани добре да се завиятъ, и следъ това да закусятъ. Едно презъ друго тѣ почнаха да се хвалятъ на учителя съ своитѣ китки: едно е намѣрило цвѣнала теменужка, друго е откжснало джбозо клонче съ шикалки, трето — лѣскаво клонче съ реси. Това бѣха трофеи, на които отсега се опредѣляше назначението — да украсятъ училищната стая!...

Учителятъ бѣше доволенъ и радостенъ. Той обърна вниманието на децата къмъ небето — тамъ сжщо бликаше животъ и радостъ. Едри сиви облачета се гонѣха, а по-нататкъ

ясна синевина се разтиляше далечъ къмъ хоризонта и все повече бледнѣше. Високо се виеха птици нѣкакви. Чучулига пѣше надъ главитѣ ни. Тя не се виждаше, но гласътъ ѝ ставаше все по-силенъ. Ето тя се мѣрна въ висинето и като стрѣла се спусна въ зелената нива. Ей-тамъ се вие соколъ — търси ловъ. Следъ това учителятъ подкани децата да се огледатъ наоколо: полянката на хълма е на припекъ. Тревицата по нея е по-зелена и сочна. Тукъ сж израсли минзухаръ, кокиче, синчецъ, миризлива теменуга. Въ трапа има още прѣспа снѣгъ. Той се топи бавно, земята наоколо е мокра, и бистра водица тече отдолу. Надалечъ се чернѣятъ угаритѣ, а тамъ сж по-сѣти ниви. Едни отъ тѣхъ сж по-буйни, по-зелени — това сж торнитѣ, добръ обработени ниви! Току въ политѣ на хълмчето оре селянинътъ. Едно момиченце води воловетѣ. Задъ тѣхъ по токущо изораната бразда кацатъ врани и кълватъ нѣщо.

Оттукъ учителятъ отведе децата край гората. Тя бѣше още гола — безъ листа. Въ нея царуваше тишина. Сегисъ-тогисъ се чуваха само далечни глухи удари — нѣкой сѣчеше дърва. Меришеше на влажно, гнило. По земята се разтиляше дебела кора отъ пожълтѣли окапали листа. Тукъ-тамъ по краищата на гората и по-навжтрѣ, додето можяха да проникнатъ слънчевитѣ лъчи, ранобудни горски цвѣта бѣха пробили лѣтната покривка и подали първи листа. По клонитѣ се виждаха гнѣзда на птици. По всичко личеше, че гората още дреме, спи. Слънцето не е могло още да я събуди. Ала и това ще стане скоро: следъ десетина дни гората ще „трепне“ — ще се развие и раззелени, ще дойдатъ далечни гости, и пакъ ще се разнесе по клонкитѣ ѝ пѣсень и радостъ, а по земята ще плъзнатъ животинки.

На полянката край гората децата заиграха на топъ, на „роби“. Направиха си и люлка. Като се наиграха достатъчно, учителятъ ги подкани за дома. Неохотно се простиха тѣ съ играта и тръгнаха изъ пѣтя. Сега тѣ почувствуваха умора — бавно крачеха. Бѣха и огладнѣли.

Учителятъ подхвана пѣсень:

Би що би зима,	Ще се разлисти
Минало се е,	Гора зелена,
Сега ми иде	Ще да ми цвѣнатъ
Гиздава пролѣтъ.	Хубави цвѣтя.

Веселата позната мелодия на пѣсеньта се поде и отъ децата. Неусетно едно следъ друго тѣ запѣха съ учителя си. Пѣсеньта възбуди силитѣ имъ, и тѣ не усетиха, какъ приближиха селото.

Изъ училището и живота.

(Вести и бележки)

У насъ.

Общъ родителско-учителски комитетъ въ Варна. Презъ последнитъ 3 години при всички почти училища въ Варна се основаха *родителско-учителски дружби*. Тѣ си поставиха за задача да работятъ за сближение, разбирателство и сътрудничеството между училището и семейството. Дружбитъ развиха широка ползотворна дейность. Въ редъ срещи и събрания родители и учители си уясниха задачитъ, които имъ предстоятъ, и срѣдствата, съ които трѣбва да си послужатъ, за да съгласуватъ усилията и въздействията си въ възпитанието на младежта, начертаха подробенъ планъ за многостранна работа и поеха задължения да го изпълнятъ. Тия срещи и събрания дадоха възможность на родителитъ да кажатъ и тѣ думата си за пжтя, по който искатъ да се възпитаватъ децата имъ, да се запознаятъ съ нуждитъ на училището и съ пречкитъ, които среща то въ своята учебно-възпитателна дейность, и да прозратъ своя неизпълненъ дългъ къмъ него.

На първо време всѣка дружба работѣше по свой отделенъ планъ, безъ да държи често пжти смѣтка за дейността на другитъ дружби. Тая изолирана, разпокжсана дейность имаше известни неудобства и дефекти. Противорѣчията при нея бѣха неизбежни. Необходимо бѣ да се координира дейността на всички дружби.

Още презъ миналата година се повдигна въпросъ да се федериратъ дружбитъ и се поставятъ подъ ръководството на единъ *общъ родителско-учителски комитетъ*. Свикаха се на заседание всички учители въ града, реферира се и се дебатира върху въпроса и напълно се усвои идеята за комитета. Свикаха се следъ тоза нѣколко общи заседания отъ представители на отделнитъ дружби и на властитъ, обсъди се обстойно въпросътъ и се призна единодушно нуждата и ползата отъ таквъвъ комитетъ. Изработи се уставъ и се избра настоятелството.

Споредъ устава, общиятъ родителско-учителски комитетъ има за цель:

а) да бжде огнище на педагогическата мисль и да съдействува на учебно-възпитателното дѣло въ Варна и окржга;

б) да съдействува на ученицитъ, семейството и другитъ възпитателни фактори въ града за правилното и системно възпитание и образование на младежта;

в) да координира възпитателнитъ функции на разнитъ възпитателни фактори и да съдействува за сближението имъ;

г) да подпомага дѣлото на възпитанието, като създава по-добри условия и контрола за правилното му развитие“.

Комитетът си служи съ следните сръдства:

„а) въздействува на родители, общество, власти и други възпитателни фактори, за да се проникнатъ отъ значението на възпитанието за културното издигане на народа, като ги ангажира да съдействуватъ за правилното възпитание на младежъта;

б) грижи се да се организиратъ при всички училища въ града и вънъ отъ него родителско-учителски дружби, които да работятъ съобразно условията, при които сж поставени училищата и семейството;

в) следи грижливо държанieto на младежъта въ училището и вънъ отъ него и съобразно съ това насочва своята дейностъ и тая на родителско-учителските дружби;

г) съдействува за сближаването между училището, семейството и другите възпитателни фактори, като урежда срещи, беседи, сказки, забави, екскурзии, курсове, въ които се четатъ лекции по възпитанието и т. н.;

д) подпомага да се уреждатъ игрища, лѣтни колонии, бани, трапезарии, курсове, читални, забави, концерти и т. н.;

е) грижи се за изправление на малолѣтните престѣпници;

ж) издава, по възможностъ, педагогически листъ, въ който печати своите и на училищните власти наредби, извлѣчения отъ училищните правилници и закони и кратки педагогически статии — съвети и упѣтвания къмъ младите.

Комитетътъ се състои отъ представители на родителско-учителските дружби при всѣко училище и на властите въ града. Начело стои настоятелство, избрано отъ членовете на комитета, въ съставъ: председателъ, подпредседателъ, секретаръ, касиеръ, 5 съветници и 1 редакторъ.

Комитетътъ се свиква задължително 4 пѣти презъ годината на общи събрания: а) въ началото на учебната година; б) следъ свършването на всѣки учебенъ срокъ — I и II; в) въ края на годината. Въ събранията се разискватъ въпроси отъ значение за възпитанието и образованието на младежъта и такива, които засѣгатъ задачата на общия родителско-учителски комитетъ.

Решенията на комитета по отношение работата на учителите въ класъ и функциите на разните власти сж съвѣщателни, обаче по отношение на извънучилищния надзоръ на децата и родителско-учителските дружби сж нормативни. Тѣ сж задължителни за всички родителско-учителски дружби и учителски колегии, които иматъ представители въ комитета.

Отъ 1 февруарий т. г. комитетътъ започна да издава периодиченъ педагогически листъ „Родителско-учителска грижа“.

Р. Р.

Дружество за закрила на полваните птици.

Презъ 1911—1912 учебна година при I Варненска прогимназия — сега пълно основно училище „Константинъ Ара-

баджиевъ" — се основа ученишко дружество за закрила на полезните птици, или, както учениците го наричатъ, „птиче дружество“. Отъ тогава и до сега то продължава да съществува и да проявява, кога по-силно, кога по-слабо, своя животъ. За да облагороди и превъзпита своите членове, дружеството устройва беседи, сказки и реферати, чрезъ които се стреми да имъ внуши, че е вредно и недостойно да се измъчватъ и убиватъ беззащитните птички и животни. То не се задоволява само съ голи проповѣди. Всѣки неговъ членъ е длъженъ да ги прилага въ живота си и съ дѣла да покаже своите добродетели. Съ скромните суми, които събира отъ членски вноски (по 2 лв. годишно), подаръци, забави и др., дружеството купува зърнени храни, съ които презъ студентите зимни дни храни изгладнелите и премръзнали птички. Въ часовете по ръчна работа членовете му изработватъ малки сандъчета (птичи къщички) и ги поставятъ по високите дървета. Въ тяхъ птичките и зиме и лѣте намиратъ добъръ подслонъ.

Съ каква радостъ членовете се отзоваватъ на поканата да устройватъ *птичи трапези*! Дори и най-големите студове не сж въ състояние да ги накаратъ да се откажатъ отъ тая си благородна мисия! Съ джобове пълни съ храна, съ ржце, пхнати въ ржавите, тѣ обикалятъ одуханите отъ вѣтъра полянки и хвърлятъ храна, после се отдалечаватъ и наблюдаватъ, какъ изгладнелите и премръзнали птички прелитатъ на цѣли орляци да кълватъ...

Дружеството урежда сждъ, който сжди деца, провинени въ преследване и убиване на птички. Най-първо сждътъ отсжда да имъ се взематъ ластичните прашки, съ които замърватъ птичките. Ако провинените не се поправятъ, глобява ги или съобщава на класния имъ наставникъ да ги смѣри или да имъ наложи друго по-големо наказание, споредъ простѣпката.

Интересно е да се наблюдаватъ учениците, когато хвърлятъ храна на птичките, и да се чуютъ разговорите имъ. Тѣ често се обръщатъ къмъ учителя-ръководителъ съ думите: „Г-нъ учителю, ние хранимъ птичките, но и колкото хора има въ тоя студъ, които мръзнатъ и гладуватъ като тяхъ! И на тяхъ трѣбва да помогнемъ!“

Непринудено се завежда беседа, какъ може и трѣбва да се помага на бедните. Чувства на милостъ раздвижватъ детските души и ги потикватъ къмъ нови човѣколюбиви дѣла...

Така учениците отъ най-бедните квартали на Варна, които сами нѣматъ какво да ядатъ, отдѣлятъ по нѣщо отъ своя оскъденъ залъкъ не само, за да хранятъ премръзналите птички, но и да подпомагатъ своите най-бедни другари.

„Дружеството за закрила на птичките“ неусетно се превърна въ дружество за закрила на клетниците.

Арабаджиянецъ.

Въ чужбина.

Международен конгресъ по моралното възпитание. Отъ 16 до 20 априлъ т. г. въ Римъ ще заседава *четвъртиятъ* конгресъ на международното сдружение за нравствено възпитание. Сдружението си поставя за целъ да работи за поддържане морала у човѣчеството, като обедини всички *раси, народности и религии*. Въ програмата му се предвижда да се изслушватъ мнѣнията на компетентни по въпроса лица отъ цѣлъ свѣтъ, да се размѣнятъ мисли по изказанитѣ мнения и пр.

Конгреситѣ на сдружението ставатъ презъ четири години: първиятъ е заседавалъ презъ 1908 г. въ Лондонъ, вториятъ — презъ 1912 г. въ Хага, третиятъ — въ 1922 г. въ Женева.

Въ предстоящия конгресъ ще се разискватъ главно два въпроса:

1. Възможность за създаване на единъ универсаленъ нравственъ кодексъ, като основа за възпитанието.

2. Личността — срѣдства за нейното развитие въ семейството, училището и обществото.

Председателъ на почетния комитетъ за организиране на конгреса е италианския сенаторъ проф. графъ *Шалоя*, а председателъ на изпълнителния комитетъ — проф. *Франческо Орестано*.

Комитетътъ е поканилъ да участвуватъ въ конгреса съ свои делегати всички университети, колежи, академии, институти и сдружения, които преследватъ цели, еднакви или близки на тѣзи на международното сдружение за нравствено възпитание.

Народнитѣ университети въ Дания, основани отъ *Грундвигъ* (1783—1872 г.) — прочудъ поетъ, пасторъ, историкъ, и общественикъ — се посещаватъ отъ $\frac{1}{3}$ отъ всички селски младежи на възраст отъ 18 до 25 год. Сега сжществуватъ 60 такива университета. Учението въ тѣхъ не е задължително, но данската селска младежъ доброволно и охотно постъпва тамъ.

Народнитѣ университети не подготвятъ ученицитѣ си нито за опредѣлена професия, нито за университетски изпити. Тѣ иматъ за задача да пробудятъ спящитѣ духовни сили на народнитѣ маси. Грундвигъ забелязалъ, че едва следъ кризата на половото зазряване (17 — 18 год.) се оформява и установява душевния животъ, съ който индивидътъ ще живѣе презъ всичкото време на своето сжществуване. А тъкмо следъ тая възраст младежътъ е лишенъ отъ училище. Тая констатация и безпредѣлната любовъ къмъ родината накарватъ Грундвига да основе първитѣ народни университети. Въ тѣхъ не се прилагатъ методитѣ, които се употрѣбаватъ въ другитѣ училища. Тамъ твърде малко си служатъ съ учебници. Духътъ на студентитѣ се пробужда и развива чрезъ беседи, сказки и реферати.

Народните университети изиграха и продължават да играят голѣма роль въ живота на Дания. Въ голѣма степенъ на тѣхъ се дължи удивителния културенъ и стопански напредѣкъ, постигнатъ отъ единъ вѣкъ насамъ въ тая малка страна. Никѣде другаде кооперативното движение не е тъй грандиозно и интересътъ къмъ общественитѣ работи не е тъй силно развитъ, както срѣдъ данскитѣ народни маси.

Учебното дѣло въ Ромъния. Презъ последнитѣ години ромънитѣ направиха голѣми преобразования въ устройството и уредбата на своитѣ народни училища и постигнаха резултати, съ които могатъ да се гордѣятъ. Отъ 1922 год. до сега — само за 3 години — сж построени 7,500 здания за основни училища, 44 — за педагогически училища, 42 — за професионални училища, 92 — за занаятчийски училища, 70 — за търговски училища и 32 — за гимназии. Построени сж сжщо клиники и лаборатории за нуждитѣ на висшитѣ училища и единъ университетъ, който по уредбата си може да съперничи съ най-добре уреденитѣ западноевропейски университети.

Въ бюджета на министерството на народното просвѣщение сж предвидени твърде голѣми кредити за уредбата на университетскитѣ клиники и лаборатории, 50 милиона лей за степендии на даровити селски младежи и други 50 милиона за безплатни трапезарии, пансиони и др. Гласувани сж два нови закона: законъ за основнитѣ народни училища и законъ за частнитѣ училища; програмитѣ на всички видове училища сж преработени и поставени на нови начала. Споредъ първия законъ, на задължително учение подлежатъ всички деца и младежи на възраст отъ 5 до 18 години: а) отъ 5 до 7 години въ детскитѣ училища (забавачницитѣ) тамъ, дето сж открити такива училища, б) отъ 7 до 16 години въ основнитѣ училища и в) отъ 16 до 18 години въ допълнителнитѣ курсове или въ вечернитѣ и недѣлни училища. Основното училище е съ 7 отдѣления (класове): долеъ курсъ — 4 години, горенъ — 3 години. За редовни учители и въ долния и горния курсъ се назначаватъ учители, свършили срѣдно педагогическо училище. Въ Ромъния учителски институти нѣма.

Споредъ вториятъ законъ, повечето отъ досегашнитѣ частни училища ставатъ държавни. Държавата открива и издържа основни училища съ седемгодишенъ курсъ за малцинствата. Презъ първитѣ четири години обучението се води на матерния езикъ на ученицитѣ, а ромънскиятъ езикъ се изучава като чуждъ езикъ; презъ последнитѣ три години всички учебни предмети се преподаватъ на ромънски езикъ, а матерниятъ езикъ на ученицитѣ се изучава като чуждъ езикъ. Въ всички училища на малцинствата се прилагатъ напълно програмата и правилницитѣ на народнитѣ училища.

КНИГОПИСЪ.

L'éducation. Paris. № 4. Януарий, 1926 г.

El. Huguenin дава статия върху *практиката на активното училище*. Въ всички държави се забелязва движение за реформиране на днешното училище. Промѣнятъ се закони, програми, правилници, методи; отварятъ се нови опитни училища. Макаръ и предприетитѣ преобразования да сж най-разнообразни, все пакъ въ тѣхъ може да се открие една обща основа: *възстановяване правата на индивида*. До сега индивида бѣ възпитаванъ съ огледъ на единъ идеалъ, неприложимъ къмъ неговата душевна структура.

Днешното общество има нужда отъ *дейни личности*, отъ *хора съ инициатива*. Затова училището трѣбва да привикне ученика къмъ лични усилия и трудъ. Обучението трѣбва да представя на детето предмети, които го интересуватъ, защото само чрезъ такива предмети то може да бжде потикнато къмъ самодейность. Любопитството и спонтанниятъ интересъ се мѣнятъ съ възрастта. Затова активното училище не си служи съ единъ и сщъ методъ, а зачита разнообразната индивидуалность на децата и прилага различни методи, които водятъ къмъ една и сщца цѣль—сздаване дейни хора. Нѣкои отъ защитниците на тая шкока (д-ръ Декроли, г-жа д-ръ Монтесори и др.) смѣтатъ, че детската индивидуалность може да се развие напълно, когато на децата се предостави широка *свобода* да избиратъ сами занятията си. Свободата е условие, за да се създаватъ *независими личности*.

Следъ като разглежда нажсо новитѣ възпитателни системи, *Huguenin* препоръчва да не се възприематъ и прилагатъ тѣ безразборно и безкритично. Възпитателниятъ идеалъ, както и срѣдствата, чрезъ които ще се постигне той, трѣбва да се приспособява къмъ националнитѣ особености и условията на срѣдата, въ която работимъ.

Revue pédagogique. Paris. № 12. Декемврий, 1925.

Ядвига Абрамсонъ реферира върху „организацията на обучението по мѣрка“, споредъ системата на *Dagu* въ Съединенитѣ Щати. Споредъ тая система, ученицитѣ изучаватъ само ония учебни предмети и сръчности, къмъ които иматъ наклонности. Така напр., ако нѣкой ученикъ нѣма наклонность къмъ математика, отива да слуша въ сщия часъ учителъ, който преподава естествознание, ръчна работа или другъ предметъ. Когато се забележи, че нѣкои ученици не сж способни за чисто научни занятия, оставатъ ги да се занимаватъ съ практически работи, и обратно. Съ една речъ, гледа се да

устрои училището така, че да отговаря на всички дарби на ученицитѣ. На всички деца се дава възможностъ да развиватъ вкусоветѣ и наклонноститѣ си, а на учителя — да ги подготвя и напътва по-добре за живота.

Едно и също здание служи за помѣщение на нѣколко училища, които работятъ едновременно. Въ организацията на Гау има 3 училища: 1) детско училище (забавачница), 2) основно училище и 3) гимназия. Когато ученицитѣ отъ гимназията, напр., сж заети съ теоретически занятия въ класнитѣ стаи, ученицитѣ отъ основното училище работятъ въ лабораториитѣ или работилницитѣ, а ония отъ забавачницата играятъ въ двора или въ гимнастическия салонъ. Въ другъ часъ ученицитѣ си размѣнятъ мѣстата. Въ опредѣлени часове отъ седмицата всички ученици се събиратъ въ единъ голѣмъ салонъ, който побира около 1000 души, и излагатъ това, що сж научили или изработили презъ седмицата. Излага се само ценното и онова, което може да заинтересува всички ученици. Тѣзи общи събрания потикватъ ученицитѣ къмъ трудъ, изобретателностъ и творчество, развиватъ у тѣхъ социални чувства и граждански добродетели и сжщевременно служатъ за приятно и полезно развлѣчение.

— Училищниятъ инспекторъ *Pongo (Rongau)* излага резултатитѣ отъ една интересна анкета, направена въ една учебна околия, относно поведението и интереситѣ на бившитѣ ученици на основнитѣ училища.

На зададенитѣ имъ въпроси повечето учители отговорили, че най-добритѣ имъ ученици, завършили курса на основното училище, продължаватъ да се интересуватъ отъ живота въ него, участвуватъ въ културнитѣ дружества, желаятъ да четатъ и да прогресиратъ, когато ония, които не сж завършили курса на основното училище или сж го завършили съ слабъ успѣхъ, не желаятъ дори и да чуютъ за училище и за културни дружества. Тѣ забравятъ всичко, което сж научили.

„Това показва, заключава авторътъ, че единъ минимумъ отъ култура е абсолютно необходимъ, за да се развие обществеността, и че основното училище само тогава е изпълнило задачата си, когато е създадо у възпитаицитѣ си *траенъ стремежъ къмъ самообразование*“.
